

AVAR KORI TELEPRÉSZLET CSANÁDPALOTA-ORSZÁGHATÁR LELŐHELYEN A 7. SZÁZADI TELEPEK KÉRDÉSE AZ ALFÖLDÖN

PÓPITY DÁNIEL*

Taking the description of the Avar period settlement recently investigated at Csanádpalota-Országhatár as his springboard, the author discusses various issues in the research of the early Avar settlements of the Hungarian Plain. Addressed in the study are the distinctive traits that can be of help in identifying the period's settlements in this region. The greatest difficulty in this field of research is the almost complete lack of wheel-turned ceramic wares and the uncertainties in the dating of hand-thrown pottery.

Keywords: Carpathian Basin, Hungarian Plain, early Avar period settlements, early Avar period grey ware, Tarnaméra type strap end

A szerző a közelmúltban feltárt Csanádpalota-országhatár avar kori teleprészlet bemutatásán keresztül az Alföld kora avar kori településeinek kérdéskörével foglalkozik. Keresi azokat a jellegzetességeket, amelyek segíthetik a korszak településeinek azonosítását az Alföldön. Nehézségeket okoz a korongolt kerámia csaknem teljes hiánya, valamint a korongolatlan kerámia keltezésének bizonytalansága.

Kulcsszavak: Kárpát-medence, Alföld, kora avar kori telepek, kora avar kori szürke kerámia, Tarnaméra-típusú szíjvég

A keleti sztyeppéről érkező és a Kárpát-medencében 567/568-ban megtelepedő avarság az európaiól eltérő, keleti típusú gazdasági modell megjelenését is jelentette az érintett régióban. Az avar nép viszonyát a tájhoz kezdetben a nomád életforma határozta meg. A tágas térségekhez szokott, nagy mobilitással rendelkező, elsősorban állattenyésztő életmódot folytató, pásztorkodó korai avar csoportok kezdetben nem rendelkeztek állandó szállással, noha a Kárpát-medencében egységes politikai alakulatot hoztak létre.¹ Az ideiglenes szállások sátrakból, jurták-

ból állhattak, amelyeknek nem maradt régészeti-
leg megfogható nyoma. A letelepült életforma legkorábbi időszakában – ahogyan a kelet-európai példák mutatják – a nomád és félnomád avarok esetében is számolhatunk kerek, csak igen sekélyen a földbe mélyített ún. „jurtá alakú házakkal”.² Ezekben tüzelőhely is lehetett. Jurtá alakú avar kori ház eddig csak az alföldi területről ismert, a 8. századi kompolti avar kori településről.³

A betelepülők kezdetben döntően állattartással foglalkoztak. Az újonnan meghódított terület

☞ A kézirat érkezett: 2015. május 18.

* Pópit Dániel. Móra Ferenc Múzeum, 6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3.; popitydani@gmail.com

¹ BÓNA 1973, 83; LÓRINCZY 1998, 343–372.

² FODOR 2006, 220–222; ŠALKOVSKÝ 2011, 424–425.

³ TAKÁCS 2002, 280.

azonban földrajzi adottságainál fogva csupán az egyszállású legeltetésre volt alkalmas. Ennek következtében a 7. század elején a betelepülő avarok második-harmadik generációja már állandó településeken élhetett.⁴ Ma már egyre bizonyosabbnak tűnik, hogy a legkorábbi állandó avar kori települések egy időben jelentek meg az Alföldön és a Dunántúlon, a 7. század első harmadában. Az állandóan lakott települések melletti területen a földművelés is egyre jelentősebbé válhatott.⁵ A megtelepedés és a vele járó letelepült életmódra történő váltás valószínűleg a 7. század végén lezárult. Ennek nyomán tanya-szerű szállások, falvak alakultak ki. A szilárd településhálózatot ma a temetőkhöz képest jóval alacsonyabb számú korai telep jelzi. Jelen dolgozatban az alföldi avarok korai településeire vonatkozó információkat összegzem. A kora középkori teleprégészet e problémás területének kérdéséhez támpontként egy újonnan előkerült csanádpalotai településrészlet adatait is felhasználom.⁶

A 7. századi telepek kutatásának kezdetei a Dunántúlon

Az Alföld 7. századi településeinek vizsgálata előtt érdemes áttekinteni a hasonló korú dunántúli lelőhelyek kutatását. Az Alföld mint földrajzi értelemben vett nagytáj nem a Dunáig tart, hiszen a Mezőföld és a Dráva menti síkság átnyúlik a Dunántúlra. Jelen régészeti áttekintés vizsgálatának határát a Duna vonalában jelöli meg, mert ettől a vonaltól nyugatra már más kulturális hatások érvényesültek az avar korban. Mindezt jól mutatják a dunántúli avar kori telepek feltárásának tapasztalatai. Ezek az adatok viszont sok esetben hivatkozási alapot, egyfajta régészeti „etalont” jelentenek az Alföld korai telepeinek vizsgálata során is.⁷

Az első és alapvető jelentőségű munka ebben a témában Bóna István monográfiája Dunaújváros-Öreghegy avar kori településéről, amely új korszakot nyitott az avar kori települések kutatásában.⁸ A Dunaújvárosban napvilágra került és a korai megtelepedéshez köthető kerámia 80%-a

szabad kézzel formált edény volt, 9%-a pedig gyorskorongolt szürke díszkerámia. Utóbbit gyakran vízszintesen befésült fésűs, egyenes és hullámvonalakkal díszítették. Alföldi jelentőségéről később még szó lesz. A leletek között elvéve feltűntek a korongolt fekete vagy sötét-szürke színű edények töredékei is, amelyek a Dunántúlon, a Duna mentén a 7. századtól a 8. század közepéig voltak használatban.⁹ Bóna a telepet két korai fázisra osztotta, de a két fázis elkülönítésére kevés támpontot nevezett meg. Véleménye szerint a korai fázisban a kiöntőcsöves szürke korsók, a második fázisban a bikónikus orsógombok a gyakoribbak. A hullámvonaldíszes, szürke, gyorskorongolt kerámia, a sima és benyomkodott peremű, szabad kézzel formált edények mindkét periódusban megtalálhatóak.¹⁰

Bóna István munkája a korszak településeinek hiányára is ráirányította a figyelmet, és útmutatásul szolgált a további kutatások során. Az 1970–1980-as években a Dunántúl területén újabb és újabb korai, azaz 7. századiként meghatározott településnyomok váltak ismertté hasonló összetételű leletanyaggal. A teljesség igénye nélkül: Tatabánya-Alsógalla,¹¹ Szekszárd-Bogyiszló,¹² Kálóz-Nagyhőrcsök.¹³ A telepek sorában mind méreteiben, mind a feltárt objektumok számát és leletgazdagságát tekintve kiemelkedő a Kiss Attila által Kölked-Feketekapun 1970 és 1999 között feltárt avar temető és település.¹⁴ Az itt talált mécseseket, a késő antik jellegű kerámiát, a cserépbográcsokat és sütőharangokat, a település házait, valamint a telep pecsételt díszű kerámiaanyagában mutatkozó sajátosságokat, szabályosságokat Hajnal Zsuzsanna vizsgálta.¹⁵

Kiss Attila 1979-ben feltérképezte a Kárpát-medencében addig ismert 5–9. századi telepeket. Térképén a legfontosabb avar kori telepek is szerepeltek.¹⁶ 1981-ben Garam Éva a 8–9. századi tiszafüredi telepről szóló tanulmányában Kiss Attila térképét további avar telepekkel egészítette ki. Köztük öt, biztosan kora avar kori telep is szerepel: Dunaújváros, Kálóz-Nagyhőrcsök, Kölked-Feketekapu, Szekszárd-Bogyiszló, Tatabánya-Alsógalla.¹⁷ Uwe Fiedler 1994-ben, a Kárpát-medence 7–10. századi telepeinek kérdéskörével foglalkozó vitacikkében Garam Éva említ

⁴ Bóna 1984, 329–330.

⁵ Fodor 2006, 25–29.

⁶ Készült a 104533. számú OTKA-pályázat keretében. Ezúton is köszönöm Takács Miklósnak és a téma alapötletét adó Vida Tivadarnak, hogy a cikk készítése során hasznos megjegyzéseikkel segítettek és ösztönözték munkámat.

⁷ Madaras 1986, 34, 44; Fodor 2012, 713, 7.

⁸ Bóna 1973.

⁹ Vida 1999, 63–73.

¹⁰ Bóna 1973, 410.

¹¹ Szatmári 1984.

¹² Rosner 1979.

¹³ Fülöp 1981.

¹⁴ Kiss 1979.

¹⁵ Hajnal 2003; Hajnal 2005; Hajnal 2008; Hajnal 2009; Hajnal 2013.

¹⁶ Kiss 1979, 185.

¹⁷ Garam 1981, 144, 7. kép.

tett térképét is felhasználva vizsgálta a korai avar telepek kérdéskörét.¹⁸ Összesen tizenegy kora avar kori telepet számláló gyűjteményébe – többek között Jozef Zábojník Szlovákiára vonatkozó összefoglaló munkája alapján¹⁹ – Bratislava-Rusovce (Oroszvár), Štúrovo-Obid (Párkány-Ebed), Chľaba (Helemba) lelőhelyek mellett felvette Keszthely-Fenékpusztá, Balatonmagyaród-Hídvégpusztá és Nagykanizsa-Inkey sírkápolna lelőhelyeket is. Utóbbit Szőke Béla Miklós az ún. prágai kultúra edényformái alapján a 7. század második harmadától, közepétől a 7. század végéig keltezte.²⁰ Uwe Fiedler lelőhelylistáját tekintve a korainak tartható avar kori telepmaradványok – az erdélyi Morești 35. számú gödörházának esetét leszámítva²¹ – a Dunától nyugatra fekvő telepek.²²

A 7. századi telepek keltezésének problémája az Alföldön

A Dunántúlon a késő antik és germán kultúra tárgyi elemei beépültek a lakosság hétköznapi életébe. A települések kerámiaanyagában is megjelennek. Ez a 7. század utolsó harmadáig kimutatható jelenség az avar szállásterület más részein – így a jelen vizsgálatunk tárgyát képező Alföldön – ugyanebben az időszakban nem figyelhető meg.²³ Míg tehát a Duna mentén és attól nyugatra a kézzel formált kerámia mellett előkerülő korongolt, jó minőségű edények (amforák, korsók, kulacsok, tálak) támpontot adnak a keltezéshez,²⁴ addig az Alföldön a megtelepedés kezdeti, 7. századi időszakában szinte kizárólagos a bevándorló avarok gyengébb/rossz minőségű, korongolatlan, pontos keltezésre alkalmatlannak tűnő kerámiája.²⁵ Következésképpen az Alföld területéről alig ismerünk biztosan a 7. századra keltezhető települést.

A 7. századi telepek azonosításának támpontjai az Alföldön

Az alföldi korai telepek értékelése során jelentkező kronológiai problémák megoldásában – szerencsés esetben – alapvető támpontként a 7. századi kora és középvavar kori temetők leleteinek

településen való megjelenésére számíthatunk. Az e sírokból származó leletek – a bizonytalanságok ellenére – egyfajta kapcsolódási pontot kínálnak a telepek és az egykorú temetők között, segítve a telepek keltezését. Ezen támpontok között a telepen is feltűnő sírkerámia-típusok töredékei a leggyakoribbak. A típusok vizsgálatánál Vida Tivadar kora és középvavar kori sírkerámiákról kialakított megállapításait, csoportbesorolását vehetjük alapul.²⁶

A korongon formázott edények közül az Alföld korai településein a Dunaújvárosban is felbukkanó gyorskorongolt szürke kerámia bír korjelző értékkel. Az Alföldön ennek a típusnak a jól iszapolt, vékony falú, zsíros tapintású, világosszürke változata terjedt el (IB2 típus). E díszkerámia-típus különféle változatait gyakran fésűs egyenes vagy hullámvonalkötegek díszítik. Keltezése: 6–7. század fordulója – 8. század eleje.²⁷

További keltezési támpontként szolgálhatnak a kézzel formált kerámiák között a tölcséres peremű edények hosszúkás, valamint alul kiszélesedő, szűk nyakú változatai (IIIA1–A2 típus). A zömében nagy szemű kerámiázúalékkal soványított, sárga, sárgásbarna, barnás-vörössesárga színű edényeken csak igen ritkán tűnik fel a középvavar korra jellemző függőlegesen lefutó, fésűs vonalkötegdísz (Jászberény–Réti-földek,²⁸ Mezőberény²⁹) vagy fekete színű festés.³⁰ Ezeknek az átlagosan 20–30 cm magas edényeknek a felismerése általában jellegzetes peremkiképzésük alapján lehetséges. A csaknem kivétel nélkül az Alföldre jellemző edénytípus hosszúkás változata mindenütt elterjedt, míg a kiszélesedő, hosszú, szűk nyakú változat a Tisza és a Maros folyó találkozásának környékén jellemző. A típus a 7. század első évtizedeitől a 7–8. század fordulójáig volt használatban.³¹

A szintén kézzel formált, bütykös vagy csücskös peremű, a szögletes száju, továbbá a bütykös díszű edények – időrendi besorolásuk miatt – szintén a telepobjektumok korai voltát jelezhetik.³² A típusok mindegyike megtalálható a kora és középvavar kori sírokban az Alföldön, döntően a Duna–Tisza közén. A Kárpát-medencében telepeken is előfordulnak;³³ az Alföldről példa erre a Karcag–Cseh-sziget 1. házából előkerült szögletes száju edény.³⁴

¹⁸ FIEDLER 1994.

¹⁹ ZÁBOJNÍK 1988.

²⁰ SZŐKE 1992, 137–138, 2–6. kép.

²¹ HOREDT 1979, 114, Abb. 57, Abb. 58.1–13.

²² FIEDLER 1994, 317, Abb. 5.

²³ GARAM 2001, 166–168, 181–184.

²⁴ HAJNAL 2005.

²⁵ VIDA 1999, 111–159.

²⁶ VIDA 1999.

²⁷ VIDA 1999, 42–63, Abb. 9–11.

²⁸ MADARAS 1986, 38, 3. tábla.

²⁹ MRT 10, 579–580, 95. t. 3.

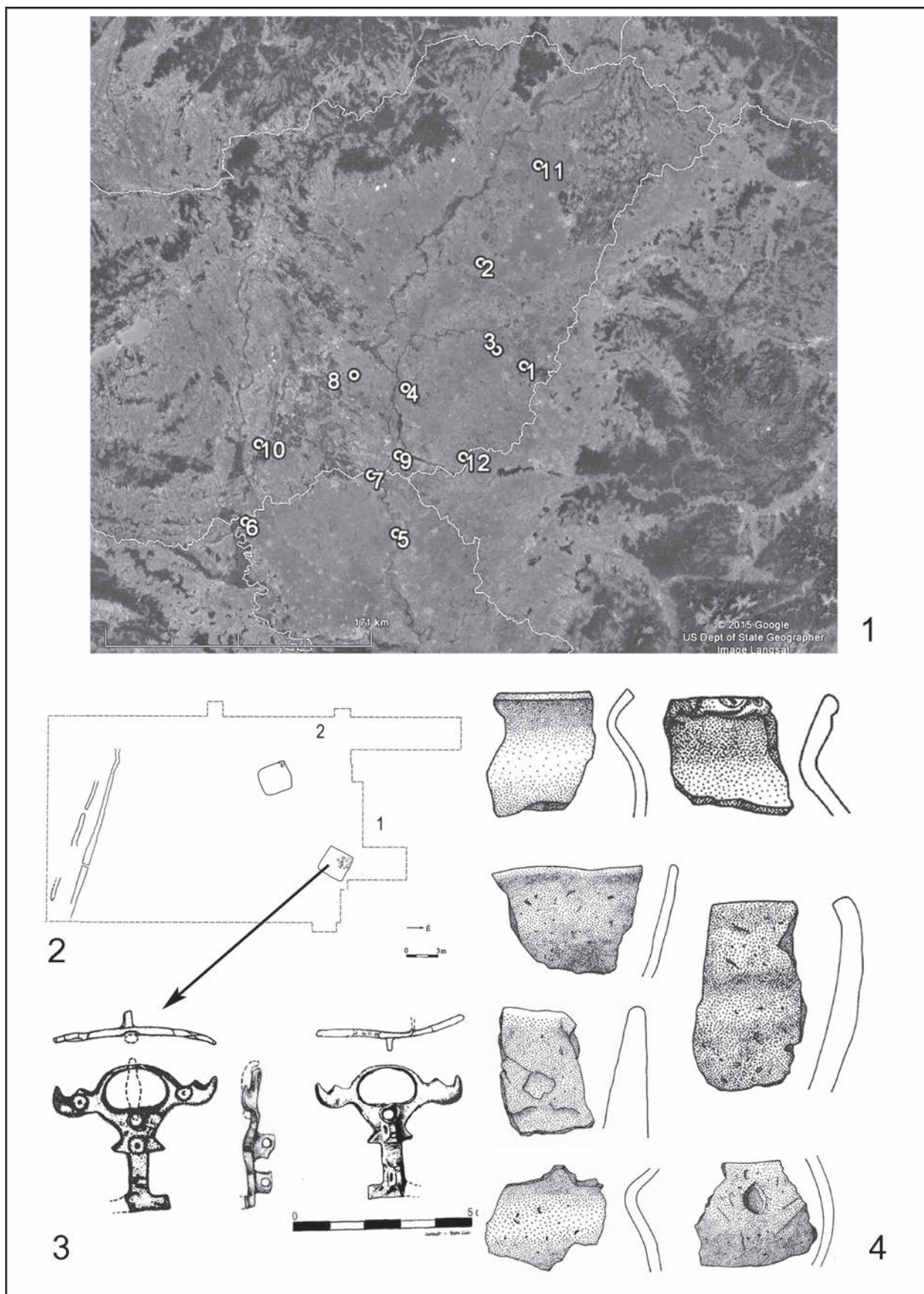
³⁰ MADARAS 2000, 238, 3. kép 2.

³¹ VIDA 1999, 113–120, Abb. 38–39.

³² VIDA 1999, Gruppe I–IV.

³³ BÓNA 1973, 76–79; VIDA 1999, 521.

³⁴ MADARAS 1986, 41, Taf. 4.

1. kép. 1: 7. századi avar telepek az Alföldön (1. Doboz, 9. ház; 2. Karcag–Cseh-sziget, 1. ház; 3. Mezőberény–Homokbánya; 4. Szentes–Berekhát, Farkas-tanya, 161. ház; 5. Padé/Padej; 6. Küllöd/Kolut-Bačan; 7. Horgos/Horgoš; 8. Kiskunfélegyháza, Pap-dűlő; 9. Szeged-Tápé, SZGT-24. jelű kút építési területe; 10. Nemesnádudvar, Sziget-kaszáló; 11. Hajdúnánás–Verestenger-járás, 1–2. ház; 12. Csanádpalota-országhatár, 230. és 241. ház, 242. kemence); 2: Hajdúnánás–Verestenger-járás lelőhely fel-színrajza (FODOR 2012, 1. kép); 3: Pápa-típusú bizánci tarsolycsat Hajdúnánás–Verestenger-járásról (FODOR 2012, 10. kép); 4: Edénytöredékek Hajdúnánás–Verestenger-járás lelőhelyről (FODOR 2012, 1. kép, 7. kép 1–2)

Abb. 1. 1: Siedlungen des 7. Jahrhunderts in der Tiefebene (1. Doboz, Haus 9; 2. Karcag–Cseh-sziget, Haus 1; 3. Mezőberény–Homokbánya; 4. Szentes–Berekhát, Farkas-tanya, Haus 161; 5. Padé/Padej; 6. Küllöd/Kolut-Bačan; 7. Horgos/Horgoš; 8. Kiskunfélegyháza, Pap-dűlő; 9. Szeged-Tápé; 10. Nemesnádudvar, Sziget-kaszáló; 11. Hajdúnánás–Verestenger-járás, Haus 1–2; 12. Csanádpalota-Staatsgrenze, Haus 230 und 241, Ofen 242); 2: Hajdúnánás–Verestenger-járás, Grundriss des awarenzeitlichen Siedlungsteils (FODOR 2012, Abb. 1); 3: Byzantinische Taschenschnalle vom Typ Pápa aus Hajdúnánás (FODOR 2012, Abb. 10); 4: Gefäßfragmente aus Hajdúnánás (FODOR 2012, Abb. 1, Abb. 7.1–2)

A kora avar kori telepek keresése közben számolnunk kell a helyi gepida fazekastradíciók, valamint a germán hagyományok avar kori továbbélésének lehetőségével. Formai és technológiai értelemben ezt először Rózsa Zoltán vetette fel az Orosháza 13. lelőhely avar kori településén feltárt gyorskorongolt kerámia jellegzetességei (késsel faragott talprész, zsineg használata, faragott oldalfal) kapcsán.³⁵ A gepida kori fazekasjegyek felismerése és leválasztása az avar kori települések leletanyagában támpontot kínálhat az alföldi korai települések azonosításához. Ebben a tekintetben számolnunk kell olyan, az Avar Kaganátusba betagozódó gepida csoportokkal, amelyeknek települései – a szürke vagy szemcsés szürke kerámiával együtt – megélték a kora avar kort. A helyi gepida edénművesség hagyományainak továbbélését néhány újabb, avar kori gepida temetkezésben talált kerámia is megerősíti. A Szihalom-Budaszögön (Heves megye) feltárt, helyben tovább élő gepida közösség temetőjében például két gyorskorongolt agyagbögre került elő.³⁶

7. századi telepek az Alföldön

A korai telepekre vonatkozó topográfiai adatok

A régészeti topográfiai munkákhoz kapcsolódó terepbejárások során több olyan településnyomot is észleltek, ahol a felszíni gyűjtésből származó leletanyag kora avar kori keltezését valószínűsített. A rendelkezésre álló topográfiai kötetek adatait áttekintve úgy tűnik, hogy a meghatározás döntően a gyorskorongolt szürke díszkerámia jelenlétén alapult.³⁷ Az MRT 6., a szeghalmi járással foglalkozó kötete csak késő avar kori

lelőhelyeket említ. Az MRT 10., Békés és Békéscsaba környékének régészeti lelőhelyeit bemutató kötete 214 telepet közöl az avar korszakból. Köztük korainak tartható avar kori telepek is szerepelnek. Jankovich B. Dénesnek a Bevezetőben olvasható leírása alapján kora avar kori telepet ott határoztak meg, ahol jellegzetes korongolt, zsíros tapintású szürke kerámiát is találtak a kézzel formált cserepek között. E lelőhelyek száma tizenegy volt.³⁸ Békéscsaba határában négy ilyen lelőhely található: Kerek I.,³⁹ Hosszú-sor, Baromfitelep I.,⁴⁰ Kesjár-tanya⁴¹ és Kismegyer VIII.⁴² Csárdaszálláson Félhalom, Gátoldal,⁴³ Kamuton Egyenes-dűlő V.,⁴⁴ Kétsoprony környékén Laczó-dűlő I.,⁴⁵ Murony határában Soványhát, volt Eiler-major,⁴⁶ Telekgerendáson Felsőnyomás, Molnár-dűlő,⁴⁷ Mezőberény határában Belentai sarok I.⁴⁸ lelőhelyen kerültek elő korai jellegű szürke, hullámvonalkötegekkel díszített cserepek. Jankovich B. Dénes megjegyzi, hogy a korai telepek száma nagyobb lehet, leválasztásuk azonban a pontosabb keltezéshez szükséges támpontok hiányában problémás.⁴⁹

Az MRT 8., Békés megye szarvasi járását feldolgozó kötete szintén a szürke kerámiára alapozva közöl kora avar kori településnyomokat: Csabacsúdon Kita-tanyán,⁵⁰ Endrődön Öregszőlők I. és Nadrág-fok lelőhelyeken,⁵¹ Gyomán

³⁵ RÓZSA–T. BIRÓ–TUGYA 2011, 109–110.

³⁶ FODOR–VIDA 2013, 5. kép 2, 6. kép 2.

³⁷ MRT 6, 8, 10.

³⁸ MRT 10, 719.

³⁹ MRT 10, 156–157.

⁴⁰ MRT 10, 282.

⁴¹ MRT 10, 285.

⁴² MRT 10, 287.

⁴³ MRT 10, 456.

⁴⁴ MRT 10, 477.

⁴⁵ MRT 10, 500.

⁴⁶ MRT 10, 628.

⁴⁷ MRT 10, 690.

⁴⁸ MRT 10, 559.

⁴⁹ MRT 10, 24.

⁵⁰ MRT 8, 117.

⁵¹ MRT 8, 141.

a Balai rév és a Fattyas-sarok, Márton-tanya mellett,⁵² valamint Fattyasi digó⁵³ lelőhelyeken.

Részben az MRT-kötetek adatait felhasználva találunk adatokat Szentpéteri József 2002-ben megjelent adattárának második kötetében. A Kárpát-medencében felgyűjtött avar kori települések között 83 lelőhely kapcsán merült fel a 7. századi keltezés lehetősége.⁵⁴ Ebből 26 lelőhely esik az Alföld területére. A szóba jöhető lelőhelyek közül még kevesebbet tartanak határozottan 7. századnak (16 lelőhely). A terepbejárásból származó adatok mellett a kötet néhány kora avar korinak tartott településre vonatkozó ásatási adattal is szolgál (Jászberény-Réti-földek, Mezőberény-Homokbánya).

A korai telepekre vonatkozó ásatási adatok

A topográfiai adatok mellett biztosabb forrásértékkel rendelkeznek azok az ásatásokról szóló közlések, amelyek zárt objektumból előkerült leletekről számolnak be. Ezek száma a 8–9. századi alföldi telepközlések számához képest igen szerénynek mondható, és sok esetben magukban hordozzák a keltezés bizonytalanságát. Az alábbiakban ezeket tekintjük át (1. kép 1).

1. *Doboz, 9. ház (Békés megye)*. Adataim alapján az Alföldről az első, bár kissé bizonytalan megítélésű, talán 7. századnak tartható telepobjektumokról szóló közlés 1975-ben jelent meg. A Kovalovszki Júlia által előzetes jelentésként publikált dobozi Árpád-kori telepen számos olyan épületről olvashatunk, amelyben kizárólag kézzel formált kerámia volt. Különösen a telep 9. számú, északkelet–délnyugati tájolású, két oszlophelyes, északi sarkában kemencés, középen tűzhelyet rejtő háza kapcsán merült fel az avar kori keltezés lehetősége. A betöltésben tál, sütőharang, tölcséresen kihajló peremű edények töredékei voltak. Az utóbbi edénytípusról szóló adatok Doboz esetében talán megengedik a tágabb 7. századi keltezést.⁵⁵

2. *Karcag-Cseh-sziget, 1. ház (Jász-Nagykun-Szolnok megye)*. A lelőhelyen 1982-ben végzett ásatást Madaras László. Egy 3×3 méteres, négyzetes, északnyugat–délkeleti tájolású épületet tárt fel. A házban egymással szemben cölöphek feküdtek, a délkeleti sarok közelében tűzhely és két edény. Az egyik egy kézzel formált, szögletes szájú, ujjbenyomkodással tagolt pere-

mű, vállában szélesedő fazék volt, a másik egy lassúkorongolt, fésűs hullámvonallal, alatta egyenes vonalkötegekkel díszített fazék. Madaras László az utóbbi edény alapján a 8. század első felére keltezi a házat.⁵⁶ A szögletes szájú edény alapján nem kizárható a korábbi, 7. század végére való datálás sem.

3. *Mezőberény-Homokbánya (Békés megye)*. Az MRT 10. kötetében 1999-ben közzétett Mezőberény-Homokbánya lelőhelyen három gödör került elő.⁵⁷ Az egyetlen kibontott verem tűzelőgdörnek bizonyult.⁵⁸ Ebben egy edényt találtak. A fazék korongolatlan, barna színű, tölcséres nyakú, feneke felé kissé összeszűkülő. Oldalán durván bekarcolt férfi- és női alak látszik.⁵⁹ Az emberalakoktól balra, azokkal egy magasságban benyomott pontokból álló díszítősor látszik, a figuráktól jobbra, egymástól különböző távolságokra, az edény vállán pedig három függőlegesen bekarcolt vonalköteg. Az emberalakokkal átellenes oldalon, az edény alján benyomkodott pontkörös minta van. Az edény formája alapján a kora avar kori tölcséres nyakú típusba tartozik, így a gödör a 6–7. századra keltezhető.⁶⁰ Az ovális tűzelőgdör keményre égett aljába hasonló, tölcséres edénytöredékek voltak betapasztva.⁶¹

4. *Szentes-Berekhát, Farkas-tanya, 161. ház (Csongrád megye)*. A 2000-ben Madaras László által közzétett lelőhelyen egy korainak tartható épületet tártak fel. Az ásatás leletben leggazdagabb 161. házának verme 2,5×2,5 m nagyságú volt. Keleti és nyugati oldalfalának közepén egy-egy oszlophely került elő. A paticsos betöltésben bikónikus és nyomott gömbös orsógomb, kézzel formált tál, sütőharang, függőlegesen fekete sávokkal festett fazékperem, talán egy pohár és ovális halsütő edény töredékei voltak. Utóbbin – a fazekaknál is megfigyelt ujjbenyomkodás mellett – 3 cm-rel a perem fölé magasodó fül vagy fogantyú maradt meg. A kézzel formált töredékek mellett azonban jellegzetes szürke színű, gyorskorongolt, vonal- és hullámvonaldíszes díszkerámia töredékeit is megtaláljuk. Madaras László az avar kori települést a 7–8. század fordulójára, a 161. házat pedig a benne talált festett, korong használata nélkül készült kerámia alapján a település 7. századi időszakára datálta.⁶² A szürke díszkerámia jelenléte szintén ezt a keltezést erősíti.

⁵² MRT 8, 264–265, 51. t. 1–2.

⁵³ MRT 8, 267.

⁵⁴ SZENTPÉTERI 2002.

⁵⁵ KOVALOVSKI 1975, 209, 211, 6. kép.

⁵⁶ MADARAS 1986, 39–40, 2. rajz, 4. tábla.

⁵⁷ MRT 10, 579–580, 95. t. 3.

⁵⁸ MRT 10, 126–127. kép, 173. t. 5–6.

⁵⁹ MRT 10, 580, 128. kép.

⁶⁰ CSALLÁNY 1940, 118–133; VIDA 1999, 113–120, Abb. 38–39.

⁶¹ MRT 10, 579–580, 95. t. 3.

⁶² MADARAS 2000, 238, 3. kép 2.

5. *Padé (Padej, Szerbia)*. A 6. század végére, a 7. század elejére keltezett Padé/Padej településről a korongolatlan sütőharangok, fedők és lapos tálak mellett (a mezőberényi vagy a dobozi telepen szintén megfigyelt) tölcséres peremű edények is ismertek.⁶³ A településrészen vízszintesen bekarcolt vonalakkal és a perem alatt pecsételéssel díszített kerámia is előkerült.⁶⁴

6. *Küllőd (Kolut-Bačan, Szerbia)*. A padéi telep közel egykorúnak tartható a Küllődről közölt településrészlet. Itt a korongolatlan edények között magas, tölcséres peremű hombárok, egy bütyökdiszes tál, valamint fedők és sütőharang töredékei voltak. Kialakításuk megegyezik a magyarországi kora avar kori kerámiák kialakításával.⁶⁵

7. *Horgos (Horgoš, Szerbia)*. Az egykori ármentes szigeten található település anyagában a korongolatlan kerámiák között tölcséres peremű hombárokat, sütőharang-, fedő- és táltöredékeket találtak. A település objektumainak egy része így a kora avar korra keltezhető.⁶⁶

8. *Kiskunfélegyháza, Pap-dűlő (Bács-Kiskun megye)*. 2002-ben Kiskunfélegyházától délkeletre, egykor vízállásos területekkel övezett földháton egy avar teleprészletet tártak fel. A 13 500 m² alapterületű szelvényben laza szerkezetű „nomád szállás nyomai” mutatkoztak. A gödrök és a téglalap alakú karámok között kerek felszíni építményekre utaló cölöphelyekre bukkantak, amelyeket jurtahelyekként határoztak meg. A kerámia-zúzával soványított, kézzel formált edények mellett azonban feltűntek a szürke, homokos soványítású, korongolt, bekarcolt hullám- és egyenes vonalköteggel díszített díszkerámia töredékei is. A telepen teljesen hiányoztak a sütőharangok és a bogrács-töredékek. Mindezek alapján az ásató a részleteiben közöletlen telepet az avar kor korábbi, 7. századi periódusára keltezte.⁶⁷

9. *Szeged-Tápé, SZGT-24. jelű kút építési területe (Csongrád megye)*. 2008-ban Tápétól északra, a Tiszát kísérő egykori magasparton fekvő, több korszakot rejtő, blokkyszerű szelvény északi szélén és annak középső részén avar kori objektumok jelentkeztek.⁶⁸ A két, egymástól 35 méterre található objektumcsoport egy-egy kemence körül összpontosult. Mindkét kemence szögletes

előtérrel rendelkezett, az egyik középen oszlophellyel. A kemencék sütőfelületében kézzel formált kerámia- és őrlőkő-töredékek voltak. Az objektumokból kézzel formált edények töredékei kerültek elő, köztük tölcséres szájú hombár-, sütőharang- és fazéktöredékek. A telep 7. századi keltezését támogatja, hogy egy gödörben gyorskorongolt, vékony falú, szürke színű, vízszintes és hullámos vonalköteggel díszített oldaltöredéket is találtak.⁶⁹

10. *Nemesnádudvar, Sziget-kaszáló (Bács-Kiskun megye)*. A lelőhelyen egy 6667 m² alapterületű szelvényben feltárt avar kori településrészlethez három kerítőárok, egy rövid árokszakasz, két körárok, két ház, 28 gödör, valamint egy kút tartozott.⁷⁰ A házakban sem tapasztott padló, sem tűzhely nem volt. A kútból faragott fa késnyél került elő, egy gödörből szennelt növényi maradványok. A telep gazdag leletekben. A kerámia-anyagban megtalálhatóak a gyorskorongolt, jól égetett, vékony falú edények vörös és szürke színű töredékei, amelyeken egyenes és hullámos vonalkötegdísz látható. A kézzel formált edényeken feltűnnek a benyomkodott és bekarcolt vonalakkal díszített peremek is. A telepen bronzlemezt, vaskést, vasárat, továbbá egy szemesgyöngyöt is találtak, amely alapján az ásató a telepet a 7. század első felére keltezte.⁷¹

11. *Hajdúnánás-Verestenger-járás, 1–2. ház (Hajdú-Bihar megye)*. Hajdúnánástól 4 kilométerre nyugatra két ház és két árok-részlet került elő. A két, egymástól 6,5 méterre fekvő ház téglalap alaprajzú, alapterületük 7,1 m² és 6,75 m² (252×285 cm és 270×250 cm) (1. kép 2). Cölöphelyeknek nem maradt nyoma, így tájolásuk kérdéses. Mindkét házban patkó alakú agyagtömbbe vájt kemence foglalta el az északnyugati sarkot. Az első ház kemencéjének szájrésze előtt, az átégett padlón ovális alakú, kiöntőfüles agyagtepsi töredékeit, a második házban kőboltozatra utaló kődarabokat találtak a kemence tűzterében. A kerámia leletanyag kizárólag kézzel formált, murva és csillám soványítású, egyenetlen kiégetésű, szürkés-barnás színű edénytöredékekből állt (1. kép 4). Ezek között enyhén kihajló, benyomkodással tagolt peremek is vannak. A keltezésben döntő érv az első házból előkerült Pápa-típusú, így a 7. század elejére keltezhető bizánci típusú bronz tarsolycsat (1. kép 3). A leletanyag összetétele alapján Fodor István a lakóházakat a 7. századra keltezte.⁷²

⁶³ TRIFUNOVIĆ 2000, 104, Tab. XX.1, 32; VIDA 2011, 727.

⁶⁴ IVANIŠEVIĆ-BUGARSKI 2008, 52, fig. 12.

⁶⁵ TRIFUNOVIĆ 2000, 95, 99; VIDA 2011, 727.

⁶⁶ TRIFUNOVIĆ 2000, 99; VIDA 2011, 727.

⁶⁷ BALOGH 2002, 227–228.

⁶⁸ A Tápéi-főcsatornáig húzódó, a 86. sz. kútkörzet területét érintő lelőhelyen Gulyás Gyöngyi vezetésével és jelen sorok írójának részvételével zajlottak a feltárások. Az ásatás részleteiben közöletlen.

⁶⁹ GULYÁS 2009, 286–287.

⁷⁰ Somogyvári Ágnes 2009-ben vezetett feltárása. Az ásatás részleteiben közöletlen.

⁷¹ SOMOGYVÁRI 2009, 293.

⁷² FODOR 2012.

Csanádpalota-országhatár (Csongrád megye)

A Makótól keletre fekvő Csanádpalota-ország-határ lelőhelyen 44553 m² alapterületen végeztünk teljes körű feltárást.⁷³ A területen észlelt 497 objektum közül csupán két háznyom és két kültéri kemencebokr képviselte az avar kori telepet (2. kép 1–5).

Az 1984 óta ismert lelőhely Csanádpalota déli határában található, a településtől mintegy 3 kilométerre délre. A környék meghatározó vízfolyása a Krakk-ér, amely a II. katonai felmérésen Pitvarostól délre „ered”, és Nagylaknál a Marosba folyik, ahol a Csid-ere nevet viseli. A Krakk-ér átlagosan 100–150 méter szélesen kanyargó, közel észak–déli irányú medrének sávjától keletre elterülő lelőhelyen a terepbejárások során avar korra utaló leleteket nem találtak. Ezeket csak a régészeti feltárás során észleltük.

A kora avar kori telepjelenségek – két külső kemencéből és egy közös munkagödörből álló kemencebokr (226. és 144. objektum), két lakóház és az egyik házra települt külső kemence – a Krakk-ér medrének partjától 60–80 méterre, az eret kísérő dombhát magaslati részén feküdtek, egy észak–déli irányú tengely mentén (2. kép 5). A 241. objektumtól északra, már a szelvényfal mellett fekvő 230. sz. házra utólag egy kemence települt, a ház felhagyott lakógödörét munka-/előtér-gödörnek használva (242. objektum). A ház és a kemence előterének hasonló leletanyagát csak részben tudtuk elkülöníteni. A két épület között két kemencéből álló kemencebokr került elő (144. és 226. objektum). Az egymástól 18 méterre álló lakóépületek közvetlen közelében szarmata és Árpád-kori objektumokat, valamint újkori beásásokat tártunk fel. Ez utóbbiak az avar jelenségeket nem bolygatták meg, bár az avar kori jelenségekhez közeli egyik újkori árokban néhány avar kori kerámiatöredék is volt.

Az egykori avar településhez tartozó két épület (241. és 230. objektum), a 230. sz. épületre ásott munkagödör, az ahhoz északon kapcsolódó tűztér (242. objektum), valamint a kemencebokr (144. és 226. objektum) az ásatási szelvény északi szélén feküdtek. A megkutatott terület határait és az objektumok helyzetét ismerve bizonyos, hogy a telep csak északi irányban folytatódhat az egykori vízjárta Krakk-ér ármentes partján. A kutatást azonban ebben az irányban nem lehetett ki-

terjeszteni. Feltűnő, hogy a feltárt felületen sem árok, sem gödör nem került elő. Az avar telepek ismeretében ez szokatlannak mondható. Kérdéses a telep fennállásának ideje is. A 230. házveremre ásott kemence és a kemencebokr arról tanúskodnak, hogy a telepet hosszabb ideig is lakhatták, vagy lakói visszatértek erre a helyre.

Lakóházak és szabadtéri kemencék

Két, félig földbe mélyített épület esett a feltárás területére (241. és 230. objektum). Mindkét ház kissé szabálytalan, négyszög alakú faltja a mai felszín alatt 60–70 cm mélyen jelentkezett. A 241. épület téglalap alaprajzú vermenek alapterülete 7,8 m², a 230. ház szintén téglalap alaprajzú vermenek alapterülete 11,6 m² volt (3. kép 1; 4. kép 1). Mélységük közel azonos, átlag 45 cm. Tekintve a talaj kötött szerkezetét, az avar korban a házak vermenek mélysége 100–110 cm körül lehetett. A két ház tájolása eltérő volt. Erre a veremformán túl a mindkét házban megfigyelt, a tetőt tartó ágasfák vagy oszlopok nyomait jelző beásások utaltak. A szelvényünk középtengelyéhez közelebbi 241. épület oromzatát a két hosszanti oldal középső harmadába ásott oszlophelyek tanúsága alapján északnyugat–délkeleti irányban tájolták. A tőle 18 méterre északra álló 230. épület ezzel szemben – a rövid oldalakon lelt oszlophelyek alapján – kelet–nyugati hossz tengelyű volt. Mindkét ház padlója kisebb mértékben volt lejárva, tapasztás egyikben sem mutatkozott. A házakban épített kemence vagy „szabad tűzhelyre” utaló átégett felület nyomát nem találtuk.

A 230. házra ásott 242. sz. kemence egyszerű felépítésű. Előterét a felhagyott ház vermenek keleti végére telepítették észak–déli tengelyben, északon bevájt tűztérrel. Az előtér kemence felőli északi vége szögletes volt. A sütőfelületben kerámiaréteg nem mutatkozott. A két ház között előkerült kemencebokr (144. és 226. objektum) egy szabadban álló kemence egyszeri megújításából jöhetett létre, de nem kizárt a két kemence azonos időben való használata sem. Az ovális előtér-gödörhöz északról és nyugatról egy-egy, a házveremre telepített kemencével azonos szerkezetű, ovális alakú, lapos sütőfelület csatlakozott. Kerámiaréteget ezekbe sem fektettek.

A leletanyag értékelése

A feltárt objektumokból – a településeken megszokott módon – főként kerámiatöredékek kerültek elő. Ez összeállítás nélkül 114 töredéket jelent (összeállítva 106), amely mindösszesen 6,64 kg tömegű volt. A betöltésben emellett állatcsontot,

⁷³ A feltárás a szegedi Móra Ferenc Múzeum munkatársainak együttműködésével 2010. október 26. és 2012. december 7. között folyt. A felületen kora bronzkori telepjelenségek és sírok, szarmata telep és temetőhöz kapcsolható objektumok, avar sírok és telepjelenségek, valamint egy kiterjedt Árpád-kori település objektumai kerültek elő.

követ és paticstörödékeket is találtunk. A telep-részlet legjelentősebb lelete egy avar kori préselt övveret volt.⁷⁴

Tarnaméra-típusú szíjvég (3. kép 2)⁷⁵

Nem túl gyakori jelenség, hogy egy jól keltezhető fémtárgy kerül elő avar kori telepen (Tatabánya,⁷⁶ Komárom,⁷⁷ Hajdúnánás⁷⁸). Jelen esetben a 241. ház gödrének közepén, a padlószint felett, annál 20–30 cm-rel magasabban egy Tarnaméra-típusú nagyszíjvég került elő, igen jó állapotban. Az ebbe a típusba tartozó, préselt bronzlemezről készült, lehajlított oldalú nagyszíjvégek alapmotívuma a középső kerek rozetta, valamint a pont- és vessződíszítés, amely a mélyebb árkolással körbevett, nyitott végű, csepp alakú mintát kereteli. A Tarnaméra-típus az úgynevezett Törökkanizsa-típusú, eredeti bizánci övdíszek keresztény vonatkozású szimbólumait utánozza. A lelőhelyünkön talált példányon középen látható kereszt (az eredeti Krisztus-monogram másolata), illetve a keretelt, csepp alakú minta (ciprusmotívum) is ezen előképek alapján készült.⁷⁹

A Kárpát-medencében csekély az ilyen típusú veretek száma. Garam Éva tizenöt sírból közöl példányokat. Adataim alapján a csanádpalotai példány az első, amelyet telepobjektum rejtett. Pontos analógiáját nem találtam. A jól körülírt típus legközelebbi párhuzamai Szeged-Csengele-Feketehalom 59. sírjából,⁸⁰ továbbá Szeged-Kundomb 180. és 289. sírjából kerültek elő.⁸¹ Az Alföldről további példányok ismertek Tarnaméra-Urak-dűlő 1. és 10. sírjából,⁸² Tiszafüred-Majoros 776. sírjából⁸³ és Jánoshida-Tótképuszta 26. sírjából.⁸⁴ A romániai Fönlakon a forma préselőverete is felbukkant.⁸⁵ A keltezés szempontjából különös fontosságú Szeged-Kundomb

289. sírja, ahol az övgarnitúrán a 7. század első harmadában divatos, a 7. század közepéig használt fönlaki típusú veretek is voltak. A Tarnaméra-típusú és Pápa-típusú veretekkel díszített övek viselői gyakran fegyvermelléklettel ellátott sírokban nyugodtak. A Tarnaméra-típusú övdíszek a 7. század második harmadában voltak divatban. Használatuk felső határát Garam Éva – a tiszafüredi 776. sír és a jánoshidai 26. sír ezüstözött övvereteire alapozva – a 7. század közepére határozta meg,⁸⁶ tehát igen jó keltező értékű tárgytípusról van szó.

Szürke díszkerámia

A 241. ház betöltéséből két szürke korongolt díszkerámia töredéke is napvilágot látott (3. kép 3–4). A két töredék tömege csupán 32 g, jelentőségük mégis nagy, hiszen a jellegzetes 7. századi díszkerámia és a Tarnaméra-típusú veret együttes előfordulása a telep 7. századi keltezésének újabb bizonyítéka. Korukat a 6–7. század fordulójától a 8. század kezdetéig tehetjük.⁸⁷ A tapintásra gipszszerű, soványítás nélküli, a nagyobb töredék esetében kívül formázófával elkent, esz-köznymos felületű, belül korongnyomos töredékek eltérnek a szarmata, nagyobb fajsúlyú szürke töredékek megjelenésétől. Egy ilyen, egyértelműen szürke szarmata edényoldalból faragott orsókarika szintén a ház leletei közé tartozott (3. kép 8). Nem kizárt, hogy az itt lakó avar kori népesség a környéken egykor elterülő szarmata telepről gyűjtötte be a szóban forgó tárgyat.

Kézzel formált kerámia

Az objektumok betöltésének kerámialeletei technológiai szempontból egységes képet mutatnak. A kerámatöredék zöme ugyanis (112 db) kézzel formált edény része volt. A legtöbb feltehetően fazékból származik, de mellettük sütőharangok (14 db, 13%) és egy tál töredékei is felbukkannak. A töredékek között nagyobb tárolóedény darabjai is sejthetők. A cserépbográcsok jelenléte kérdéses, csupán egy peremtöredék kapcsán merült fel. Az egyenes állású, az edény belső oldala felé ferdén lecsapott szélű töredék ilyen edényhez is tartozhatott (5. kép 4). Az edények anyaga döntően durva szemű kerámiaüzalékkal erősen soványított, amelybe némi szerves anyag is vegyült. Adalék anyagként elvétele homokot is keverték az agyagba (11%), néha pedig csak homok a soványító anyag (3%). Néhány edény felületén

⁷⁴ A leleteket a Móra Ferenc Múzeum restaurátorai, Dobó Bernadett, Vidovics Teréz, Borbíró Márta és Fekete Lajosné restaurálták. A tárgyfotók és a profilrajzok nagy részét a feltárásban is részt vevő Takács Gábor és Gyűrösi Tímea készítette. Munkájukat ezúton is köszönöm.

⁷⁵ A veret előkerülésének pontos helyét Ács Mihály ásatási munkás elbeszéléséből ismerjük, aki a korrodált leletet kezdetben konzervdoboz darabjának vélte. A veret fotóit Takács Gábor, a feltáráson részt vevő ásatási technikus készítette. Munkáját ezúton is köszönöm.

⁷⁶ SZATMÁRI 1984, 73, 77, 17. kép.

⁷⁷ TRUGLY 1996, 139, 18. kép.

⁷⁸ FODOR 2012, 717, 10. kép.

⁷⁹ GARAM 2001, 141–143, Taf. 104–107.

⁸⁰ TÖRÖK 1984, VII. t. 17.

⁸¹ SALAMON–SEBESTYÉN 1995, 28, Pl. 25, 37, Pl. 36.1–2.

⁸² SZABÓ 1965, 33, Taf. III, X, 42, Taf. VII.1–5, Taf. X.

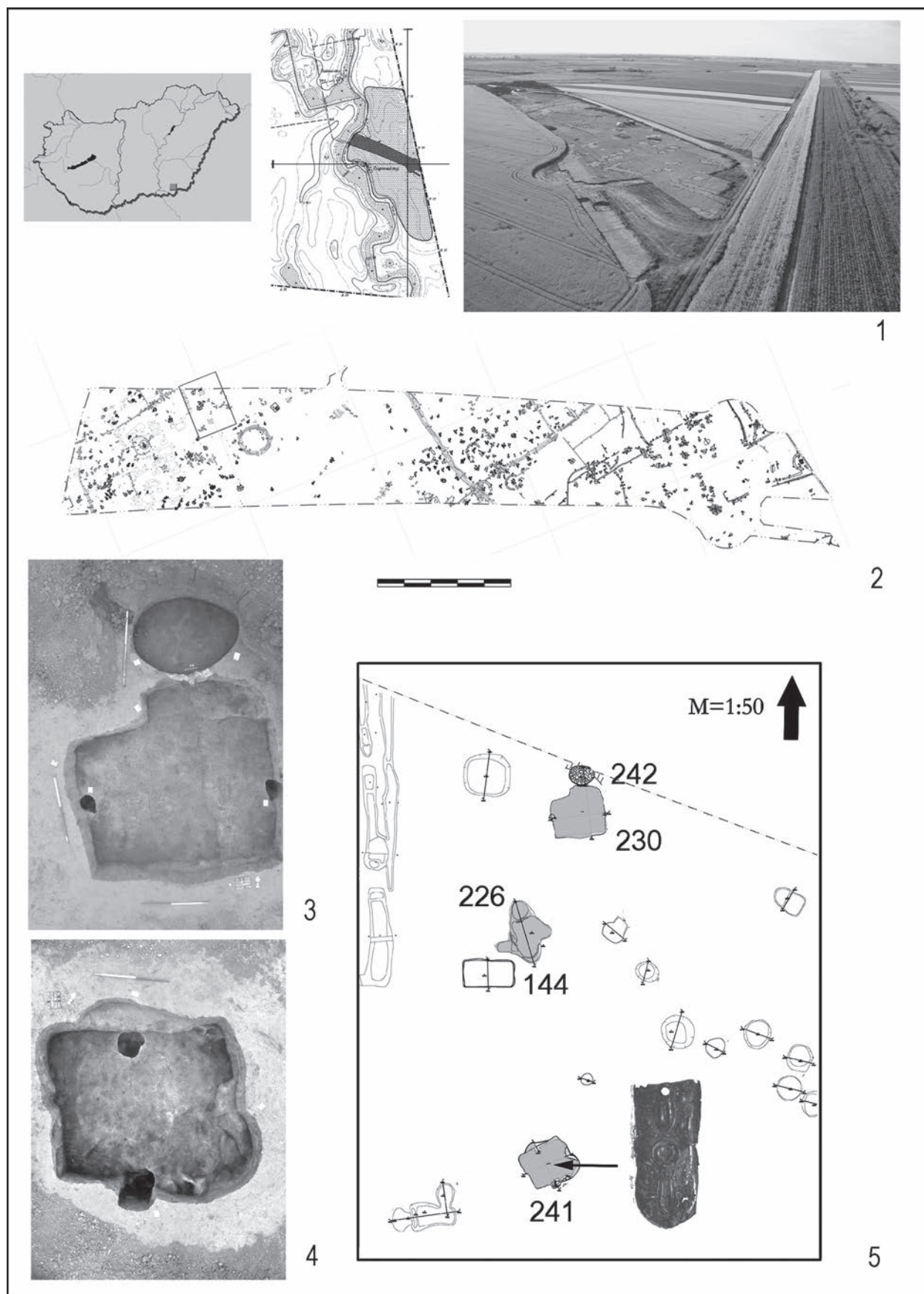
⁸³ GARAM 1995, 96, Taf. 119.

⁸⁴ ERDÉLYI 1958, 10–11, Taf. XII.1–2, 6.

⁸⁵ FETICH 1926, Taf. 6.2.

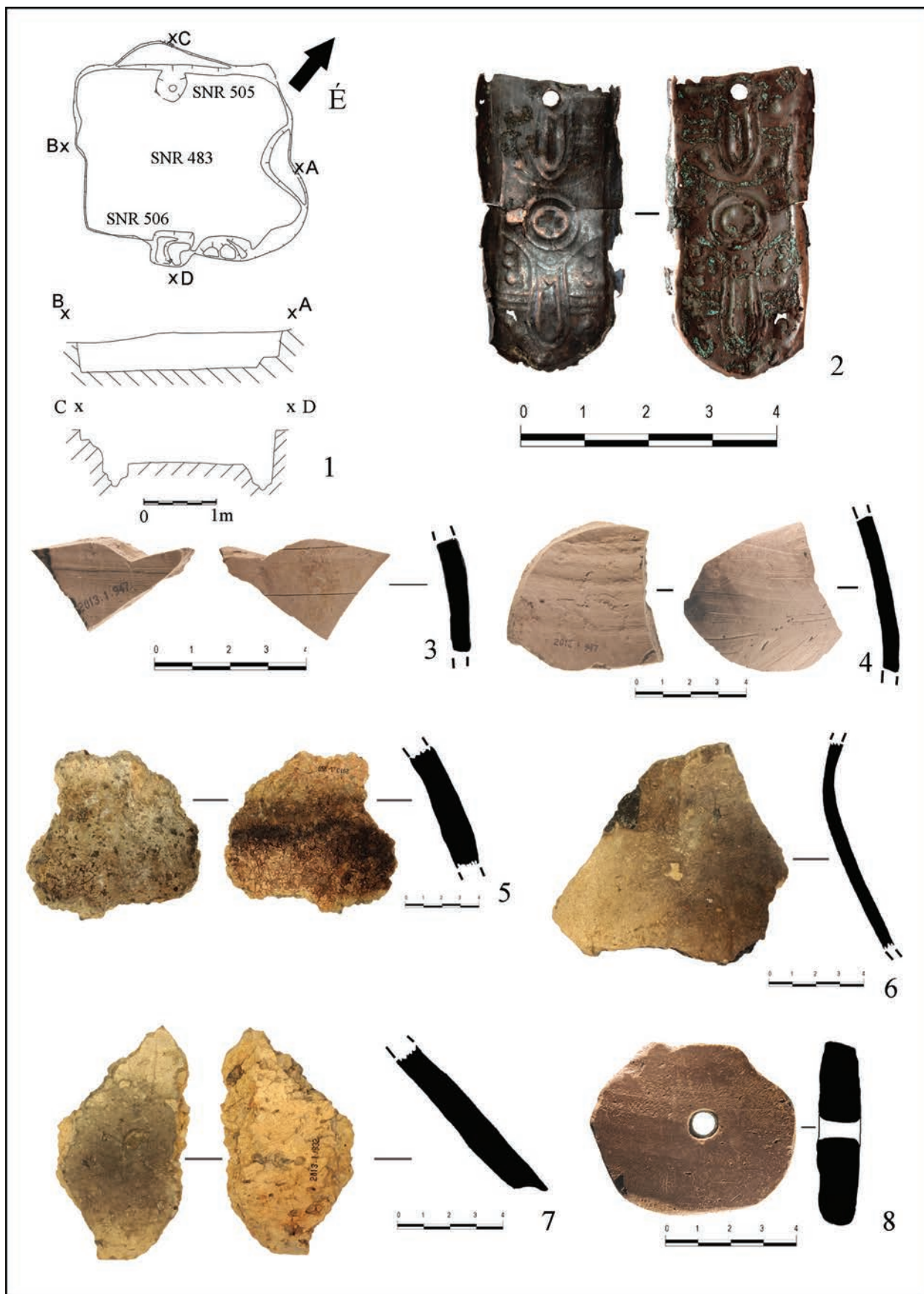
⁸⁶ GARAM 2001, 144–146.

⁸⁷ VIDA 1999, 42–63, Abb. 9–11.

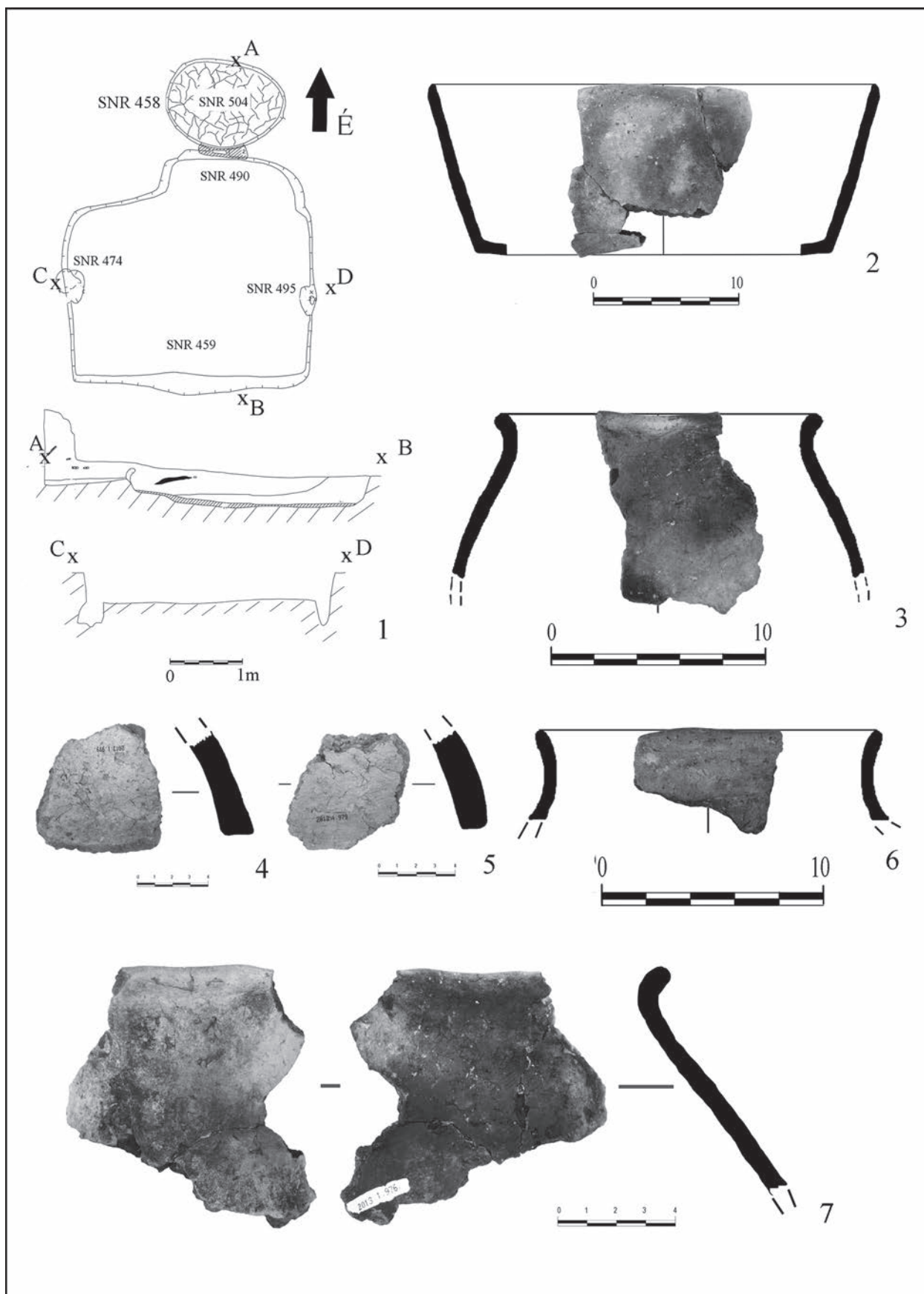
2. kép. Csanádpalota-országhatár. 1: A lelőhely elhelyezkedése; 2, 5: az avar településobjektumok helyzete a szelvényben; 3: 242. kemence és 230. ház; 4: 241. ház

Abb 2. Csanádpalota-Staatsgrenze. 1: Die Lage des Fundortes; 2, 5: Position der awarischen Siedlungsobjekte auf der Grabungsfläche; 3: Ofen 242 und Haus 230; 4: Haus 241

3. kép. Csanádpalota-országghatár. 1–8: A 241. ház alaprajza és leletei

Abb. 3. Csanádpalota-Staatsgrenze. 1–8: Der Grundriss des Hauses 241 und die Funde

4. kép. Csanádpalota-országhatár. 1-7: A 230. ház alaprajza és leletei

Abb 4. Csanádpalota-Staatsgrenze. 1-7: Der Grundriss des Hauses 230 und die Funde

szerves anyag lenyomatai láthatóak (5. kép 3). A felületek elkenetek, elnagyolt kidolgozásúak. Díszítésnek sajnos egyik edénytöredéken sem találtuk nyomát. Az edények szürke foltos barnás-vöröses színe az alacsony hőfokon történő égetésre utal.

A fazekak peremei röviden kihajlóak, íveltek (4. kép 3, 7), emellett 2–4 cm magas tölcséres kialakítás is előfordult (4. kép 6; 5. kép 5). A peremátmérők mért értékei 15 cm körül szóródtak, bár a mérhető példányok száma igen alacsony. Az edények falvastagsága 0,6–1,2 cm körül ingadozott. Teljes profil hiányában a fazekak magassága nem ismert. A peremek alapján alacsony és közepmagas edények valószínűsíthetők. Az edények kidolgozása közepes, belül szinte minden esetben durva, kissé hullámos a felület. A külső felületek jobban eldolgozottak. A töredékek színe belül sötétebb, szürke, szürkésbarna, kívül a barna árnyalatai dominálnak. Gyakori a világos színárnyalat és a foltosság.

A sütőharangok töredékeinek anyagát cseréptörmeléssel és néha kevés szerves anyaggal soványították. A tizennégy töredék tömege 0,9 kg volt. A belül vöröses, kívül világosbarna színű példányok peremátmérője 30–40 cm körül lehetett. A peremszélek laposra vágottak (5. kép 3) vagy lekerekítettek (4. kép 5). A falvastagság, zömök edényekről lévén szó, 1,3–2,2 cm között ingadozott. A töredékek belső oldalán minden esetben durván simított a felület. A formázáskor használt textil lenyomata egy töredéken sem volt látható. Fogófültre utaló töredékek a 241. házból kerültek elő. Ezek 5 cm széles és 4 cm magas, lekerekített trapezoid átmetszetű hurkafülek voltak.

A telepen *tálakat* is használtak. Erre bizonyíték a 242. kemence tűzterében és előterében szétszóródott lapos, tölcséresen kihajló falú példány töredéke (4. kép 2). A teljes profilú, nagyobb méretű tál méreteit is ismerjük. Peremátmérője 30 cm, magassága 10 cm, fenékátmérője 25 cm körül volt; falvastagsága egyenletes, 1 cm. Ferdén kidőlő pereme lekerekített szélű. Teljes profiljának köszönhetően számítható űrtartalma jelentős, közel 6,8 literre tehető. Kidolgozása gondosabb, felülete kívül-belül simított. Szerkezetében nagyon hasonló agyagtálak ismertek Dobozról, a 9. házból.⁸⁸

Paticsok és kövek

Paticsokat minden objektumban találtunk. Ezek össz súlya nem jelentős, 200 g körüli. Többnek a felületén koromnyomok és növényi lenyomatok

vannak. Jelenlétük talán a házak épített falazatára utal, bár hozzá kell tenni, hogy a házak leégésére vonatkozó nyomokat nem sikerült rögzíteni. Köveket csak a 241. ház betöltésében találtunk. Az összesen 135 g kőanyag egy része – a lecsiszolt felületek alapján – fenőkö lehetett.

*Állatcsontok*⁸⁹

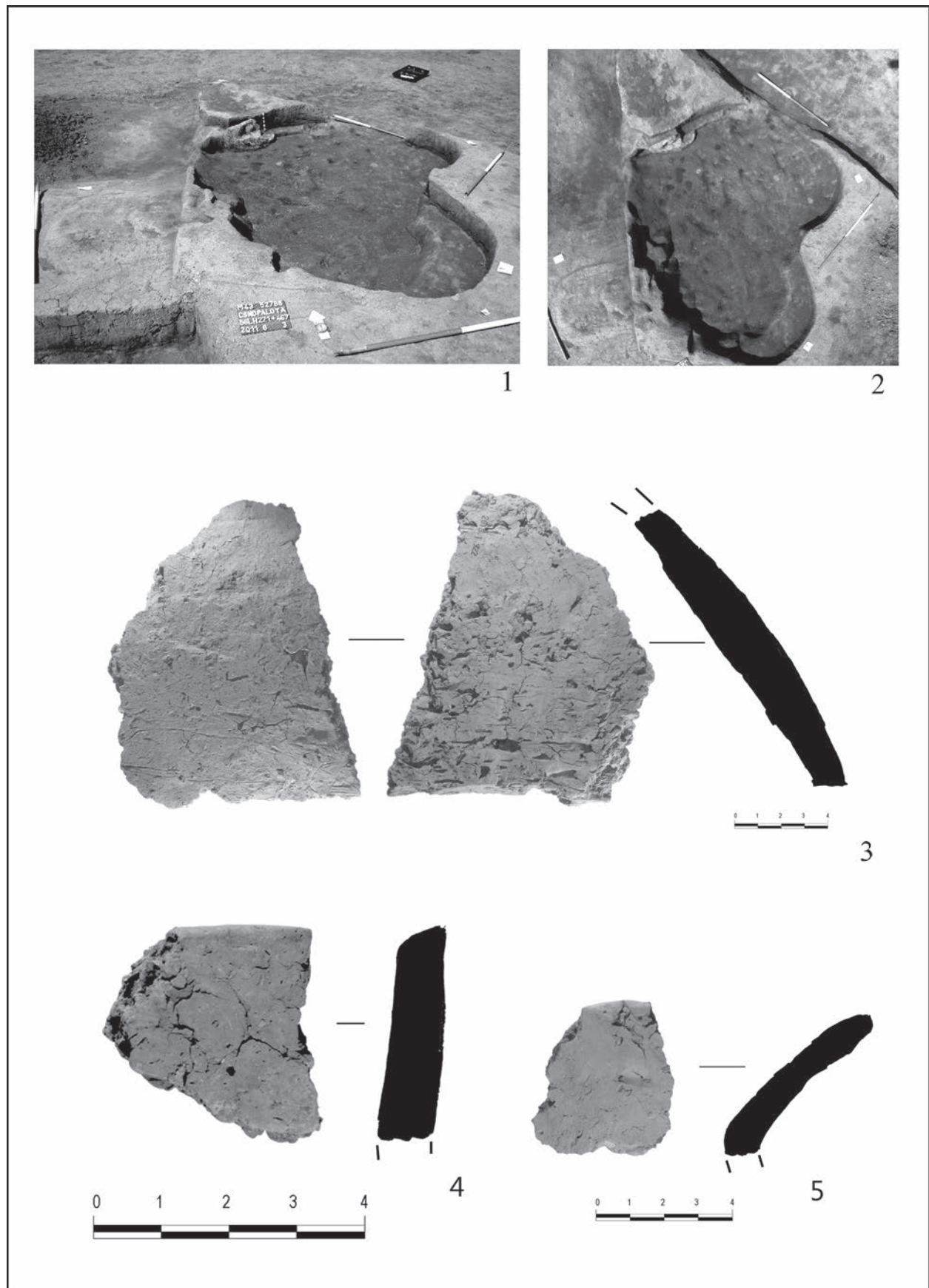
Az avar telepen előkerült háziállat-maradványok között szarvasmarha (*Bos taurus*), sertés (*Sus domesticus*) és ló (*Equus caballus*) maradványait lehetett azonosítani. A maradványokon táplálék célú feldolgozásra utaló jelek figyelhetők meg, azaz égés (241. ház) és vágás nyomai (242. kemence). A 230. házban talált szarvasmarha-maradványok mind magas húsértékű csontok. A juh-/kecske maradványai között alacsony és magas húsértékű csontok is előfordultak. A sertésnek viszont csak fejmaradványai kerültek elő. A 241. házban szarvasmarha-, ló-, juh-/kecske- és sertéscsontok voltak; az előző házhoz hasonlóan a magasabb és alacsonyabb húsértékű csontok aránya itt is közel azonos. A szarvasmarha- és sertésmaradványok megoszlása hasonló. Alacsony és magasabb húsértékű csontok egyaránt előfordultak, a terminális csontok viszont hiányoztak, ami alapján a maradványok étkezés céljából a házba bevitt maradványok voltak. Erre utalnak a combcsonton (*femur*) és a lábközépcsonton (*metapodium*) látható vágások is. Az objektumban talált lócsontok mind a száraz végtag régióhoz tartozó maradványok, amelyek szolgálhattak ugyan étkezési célokat, de nem sok húst adtak. Feltételezhető eszközkészítés céljából való felhasználásuk is, habár egyértelműen erre utaló nyomok nem figyelhetők meg. Az egyetlen juh-/kecskemaradvány magas húsértékű lapocka (*scapula*) töredéke volt. A két kemencéhez kapcsolódó objektum (tűztér és munkagödör) szintén tartalmazott háziállat-maradványokat, amelyek túlnyomó része szarvasmarha (*adult* és *juvenilis*) teljes testrégiójának maradványa volt (kivéve a terminális régiót).

A feltárt objektumok keltezése – módszerek és kételyek

A síjvég alapján meghatározott kronológiai keretek erős érvként vehetők számításba a Csanádpalotán feltárt avar kori telep keltezésénél, hiszen ezek alapján a telepet a 7. század középső harmadában lakták. Ezt a keltezést a 7. század végén megjelenő, lassúkorongolt kerámiák teljes

⁸⁸ KOVALOVSKI 1975, 14. kép 9–10.

⁸⁹ Az állatcsontok vizsgálatát Tóth Anikó (Móra Ferenc Múzeum) végezte. Munkáját ezúton is köszönöm.

5. kép. Csanádpalota-országhatár. 1-2: 144. és 226. kemence; 3-5: edénytöredékek a munkagödörből
 Abb. 5. Csanádpalota-Staatsgrenze. 1-2: Öfen 144 und 226; 3-5: Gefäßfragmente aus der Arbeitsgrube

hiányának ténye is megerősíteni látszik.⁹⁰ További érv lehet a szürke díszkerámia jelenléte a kézzel formált kerámiatöredékek elsőrő aránya. A 7–8. században megjelenő, majd a 8–9. században virágkorukat élő, kézzel formált cserépbográcsokra egy perem alapján tudunk következtetni – igaz, némi fenntartással.⁹¹ Külön figyelmet érdemel a házakban, kemencékben nagy számban előkerült sütőharang-töredék (3. kép 5, 7; 4. kép 4–5; 5. kép 3). Ma már egyre több bizonyíték szól amellett, hogy a sütőharangok nem csak a kései avar korban voltak használatban. Mint a Kárpát-medencébe érkező avar kori nomádok letelepedése nyomán megjelenő, kifejezetten a letelepült életmódot folytató népek háztartására jellemző forma, a kora avar korban a Kárpát-medence legdélebbi, Bizánccal határos területein mutathatók ki leghamarabb. Jelenlétükkel a 7. század közepétől számolhatunk az Alföldön.⁹² A Csanádpalotán használatos példányok e folyamat újabb bizonyítékaiként értékelhetők.

Összegzőképpen a csanádpalotai teleprészletet biztosan 7. századnak tarthatjuk. Mivel nem ismerjük a tarnamériai típusú szíjvég használati, ill. földbe kerülési idejét, ezen belül leginkább a 7. század második felére szűkíthetjük a telep használatának korát. A telep 8. század eleji keltezését semmiképpen nem tartom indokoltnak.

Összegzés: korai telepek – keltezési lehetőségek

A kora avar kori települések elemzése és keltezése során a telepjelenségek mellett alapvetően a kerámiaanyagra támaszkodhatunk. Mivel azonban egyelőre nem áll rendelkezésünkre a teljes Kárpát-medencére vagy akár csak az Alföld egészére vonatkozó telepkerámia-feldolgozás, az elemzés igen nehézkes. Bár a sírkerámiára vonatkozó megállapítások egyfajta támpontként szolgálnak ebben a munkában,⁹³ a különféle kerámiatípusok – különösen a gyorskorongolt szürke kerámia – töredékeinek telepen való felbukkanása számos kérdést vethet fel. Elég arra utalni, hogy egyetlen edénytöredék csupán jelzésértékű lehet a telepen, messzemenő következtetések levonására alkalmatlan. Az Uwe Fiedler által a telepleletek feldolgozása kapcsán felvetett problémákkal a korai telepek felgyűjtése és vizsgálata

során is szembesülünk.⁹⁴ Ha jobban ismernénk az avar kori telepásatások készítés- és díszítésmód szerint elemzett és szétválasztott edényanyagát, akkor – túl a regionális eltéréseken – jobban differenciálni lehetne az egyes kronológiai fázisokat is.⁹⁵ A kutatás jelenlegi állapotában az időrendi kereteket csak kismértékben lehet körvonalazni az edénytöredékek tipológiai jegyei alapján.

Ma már elfogadott nézet, hogy a telepkerámiában a korongolt és kézzel formált kerámia mennyisége kronológiáfüggő.⁹⁶ Azaz a 7. század végén a teljes avar szállásterületen megjelenő és arányaiban fokozatosan tért nyerő, lassúkorongolt kerámia fokozatos kiegyenlítődést eredményez a Kárpát-medence két régiója között. A 8. századi telepeken már elenyésző a gyorskorongolt kerámia aránya, míg a lassúkorongoltaké fokozatosan nő a korongolatlan edények rovására.⁹⁷ A lassúkorongolt, homokkal soványított, sárgásbarna színű, fésűs vonalkötegdíszű, ún. „örménykúti típusú” kerámia megjelenését a 8. századra,⁹⁸ tömeges elterjedését pedig a 9–10. századra tehetjük.⁹⁹ Ezt a logikát követve adódhat a feltételezés, hogy azokat a telepeket tartsuk biztosan 7. századnak, ahol kizárólagos a durva minőségű, gyengén megmunkált, egyenetlenül kiégetett, szürkés, barnás vagy sárgás színű, korong felhasználása nélkül formált kerámia (Mezőberény). Feltevésünket erősíti a hajdúnánási és a most bemutatott, fémmel is keltezett teleprészlet. A lassúkorongolt kerámia megjelenése mindenképpen „fiatalít” a telepeken. Megjelenésével a 7. század végével már számolni lehet,¹⁰⁰ ahogyan azt a 7–8. század fordulójára keltezett karcagi ház példája sugallja.

A fentiek alapján talán már a 7. század végén megindulhatott az élet a Törökszentmiklós határában feltárt, a 8. század elejére keltezett településen is,¹⁰¹ ahonnan csupán két apró, lassúkorongolt fazéktöredék ismert. Szeged-Fertő, Jójártanya lelőhely kerámiaanyag-összetétele szintén hasonló képet mutat. Ez alapján – felülvizsgálva korábbi álláspontomat – ma már nem tartom kizártnak e telep 7. század végi keltezését. Annál is inkább, mivel a 6. ház korongolatlan edényén a Mezőberényben megfigyelt, függőlegesen lefutó, fésűs vonalkötegdísz is megjelenik a tölcseres

⁹⁰ VIDA 1999, 110; VIDA 2009, 116.

⁹¹ VIDA 1991, 392; HAJNAL 2008, 282.

⁹² VIDA 2011, 726–728.

⁹³ VIDA 1999.

⁹⁴ FIEDLER 1994.

⁹⁵ TAKÁCS–VADAY 2012, 753–754.

⁹⁶ VADAY 1999, 240; MADARAS 2012, 729.

⁹⁷ BÁLINT 1991, 71; VIDA 1996, 337; VIDA 1999, 110; VIDA 2009, 116.

⁹⁸ HEROLD 2004; VIDA 1991b, 136.

⁹⁹ VIDA 1991a, 391.

¹⁰⁰ VIDA 1999, 110.

¹⁰¹ MADARAS 2012, 729.

fazékperemek mellett.¹⁰² Hasonló lehetőség merül fel a Kiskundorozsmáról közölt, a 8. század eleje és a 9. közepe közé keltezett település kapcsán. Itt is döntően kézzel formált a kerámiaanyag, emellett egy lassúkorongolt fazéktöredék, valamint tíz darab szürke és vörös színű, gyorskorongolt kerámatöredék is felbukkan.¹⁰³ Ez az összetétel azt sugallja, hogy a településnek lehet egy 7. század végére keltezhető rétege.

Vitatható időrendi besorolása miatt nem került be a fenti lelőhely-katalógusba a Jászberény-Réti-földek (Jász-Nagykun-Szolnok megye) lelőhelyen feltárt 2. ház. Itt Madaras László 1982-ben egy avar kori teleprészletet tárt fel a Zagyva egykori magaspártján. A hitelesítő ásatás során a szelvényben csak egy házat találtak (2. ház). Terepbejárás során foltban azonban további három házhelyet figyeltek meg. A feltárt háznak az akkori felszíntől 1 méter mélyre ásott, dél-északi tájolású négyzetes vermében egy-egy cölöphely, délen lejáratra utaló padka, azzal szemben, az északkeleti sarokban pedig agyagból tapasztott kemence volt. A ház oldalai mentén – a keleti oldalt kivéve – 20–40 cm széles padkát figyeltek meg. A házban kizárólag kézzel formált kerámiát találtak. A peremeket egyszerű ujjbenyomkodás és zsinagszerű bepecsételés, valamint cikcakk-mintába rendezett bevagdosás díszítette.¹⁰⁴ Egyes fazéktöredékek oldalán fésűs vonalkötegek láthatók.¹⁰⁵ Ezek egy része a váll vonalából indítva függőlegesen futott le az edény oldalának alsó harmadáig. Sütőharangra, bográcsra, gyorskorongolt szürke, valamint lassúkorongolt kerámiára vonatkozó adatunk nincs. Madaras László – a dunaújvárosi kerámiaanyaggal mutatott rokonsággal érvelve – a 7. század első kétharmadára keltezte az épületet.¹⁰⁶ A keltezés bizonytalanságát azonban jól jelzi, hogy ennek elmentmondva Uwe Fiedler már hivatkozott vitacikkében a 8. századi telepjelenségek közé sorolta a jászberényi házat.¹⁰⁷

Látható tehát, hogy a hosszú életű kerámia-típusok miatt a települések élettartamának meghatározása nem egyszerű feladat. A további telepásatások leletei, valamint a feltárt telepkerámia mennyiségének és minőségének százalékos és darabszám szerinti adatsorai, illetve ezek összevetése támpontot nyújthatnak a jövőben. A kronológia pontosítását segíthetik fém-, csont-

vagy más anyagú, a kerámiánál pontosabban keltező tárgyak, valamint az abszolút időkeretet kijelölő természettudományos módszerek.

Az Alföldön feltárt, korainak tartható középvár kori telepek között adatai alapján úgy tűnik, hogy a letelepült földművelő-állattenyésztő életmódot folytató avarság településeit kezdetben laza szerkezet jellemezte. A korabeli vízjárta helyek közelében 6–12 m² alapterületű, négyzetes vagy téglalap alaprajzú, félig földbe mélyített, néha agyagból és kőből épített kemencével ellátott házakat emeltek. Tájolásuk az adott terepviszonyokhoz alkalmazkodott. A házak körül árkok is húzódhattak (Kiskunfélegyháza, Hajdúnánás). A hiteles, átfogó kép megrajzolásához egyelőre azonban túl kevés adat áll rendelkezésünkre, kis felületről. A Tiszántúlon és a Duna-Tisza közén az újonnan megjelenő avar telepek mellett számolnunk kell a tovább élő gepidák telepeivel is. A korábban feltárt, de közöletlen telepek közzététele és elemzése, valamint a legújabb ásatások adatainak bevonása, a regionális léptékű kutatások előrelépést hozhatnak a 7. századi telepek pontosabb kronológiájának és településképeinek körvonalazásában.

KATALÓGUS

Csanádpalota-országhatár lelőhely avar telepobjektumai és leletei

226+144. kemencebokr (5. kép 1–2)

Részei: SNR 271: nyugati sütőfelület, SNR 466–467: megújított munkagödörök, SNR 465: északi sütőfelület.

Munkagödör h.: 190 cm; sz.: 164–200 cm; m.: 20–32 cm. Munkagödör tájolása: É–D, K–Ny. Északi sütőfelület h.: 115 cm; sz.: 100 cm; v.: 4 cm. Nyugati sütőfelület h.: 108 cm; sz.: 63 cm; v.: 5 cm.

Kemencebokr egy nagyobb munkagödörrel és hozzá kapcsolódó két kemencével. Az előtér-gödör ovális foltján nem lehetett megfigyelni megújításra utaló nyomot, ami nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az északi és nyugati kemence egy időben működött egymás mellett. Az előtér-gödör legszélesebb része az északi (SNR 465) kemence előtt található. Itt, a kemence szája előtt 55 cm hosszú, 12 cm széles és 30 cm magas sárga agyagfalazatot (!) figyeltünk meg. Ebből az agyagrétegből készült a sütőfelület. Az előtér-gödör függőleges oldalfalú, alja DK felé lejtett. A munkagödör alja és az SNR 271 kemence sütőfelületének alja között 34 cm volt a szintkülönbség. Maga a nyugati sütőfelület ovális alakú, erősen átégett és teljesen vízszintes volt. Szájrésze nehezen követhető, közel 46 cm széles. A munkagödör északi oldalán található SNR 465 kemence sütőfelülete szintén ovális alakú, de kissé lejtett a munkagödör irányában. A szájrész 50 cm széles. A sütőfelület és a munkagödör (SNR 466–467) szintkülönbsége 27 cm. A sütőfelület sérült, nem teljes.

¹⁰² BENEDEK-PÓPITY 2010, 209, 10. kép 3.

¹⁰³ WILHELM 2010, 213.

¹⁰⁴ MADARAS 1986, 1–2. tábla.

¹⁰⁵ MADARAS 1986, 3. tábla.

¹⁰⁶ MADARAS 1982, 68.

¹⁰⁷ FIEDLER 1994, 318, Abb. 5.

Állatjárások bolygatták, a szájrész előtt is hiányos volt. Kerámiaréteg egyik sütőfelületben sem került elő.

A munkagödör leletei:

1. *Sütőharang peremtöredéke*. Kívül barna, belül pirosas színű, kerámiaüzalékkal és némi szerves anyaggal soványított, kézzel formált (5. kép 3). A perem ferdén levágott szélű. H.: 13,2 cm, v.: 1,5 cm, pátm.: ~40 cm. MFM ltsz.: 2013.1.922.

2. *Fazék peremtöredéke*. Barna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, tölcséresen kihajló, 4 cm magasra ívelődő, lekerekített szélű (5. kép 5). H.: 4,5 cm, v.: 1 cm. MFM ltsz.: 2013.1.921.

3. *Edény (bogrács?) peremtöredéke*. Barna színű, kerámiaüzalékkal és némi szerves anyaggal soványított, kézzel formált (5. kép 4). Az egyenes állású perem az edény belső oldala felé ferdén lecsapott szélű. H.: 3,8 cm, v.: 0,9 cm. MFM ltsz.: 2013.1.919.

4. *Edény peremtöredéke*. Barna színű, kerámiaüzalékkal és némi szerves anyaggal soványított, kézzel formált. A perem vaskos, közel egyenes állású, széle lekerekített. H.: 5,6 cm, v.: 1,3 cm. MFM ltsz.: 2013.1.919.

5. *Edény peremtöredéke*. Barna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált. A perem egyenes állású, széle lekerekített. H.: 4,5 cm, v.: 1 cm. MFM ltsz.: 2013.1.920.

6. *Edények oldaltöredékei*. Barna színű, kerámiaüzalékkal és némi szerves anyaggal soványított, kézzel formált. H.: 4–5,6 cm, v.: 1–1,3 cm. MFM ltsz.: 2013.1.922–923.

241. ház (2. kép 4; 3. kép 1)

Részei: SNR 483: házverem, SNR 505: cölöphely, SNR 506: cölöphely.

Méretek, tájolás: h.: 290 cm, sz.: 265 cm, m.: 50 cm. T.: ÉNy–DK.

Az épület csaknem szabályos, közel négyzetes alakú gödrének foltja 66 cm mélyen rajzolódott ki. Azaz a közel négyzetes házverem lekerekített sarkú gödre közel 110–120 cm-re mélyedt a mai felszín alá. A házverem függőleges vagy erősen rézsús oldalú. A házban kemence, tűzhely nem volt. Csupán 1–2 cm vastag, keményre letaposott réteget figyeltünk meg a lapos, kissé egyenetlen padlószinten. Ebbe a ház északnyugati és délkeleti oldalai mentén, az oldalfalak közepén egy-egy cölöplyuk mélyedt. Mindkét beásás széles és sekély. Szerkezetük kissé eltér, a délkeleti oldalon található cölöphelyet ugyanis a fal oldalsíkjaiból enyhén kiugró megoldással ásták meg. A házverem közepéből bronzveret, kézzel formált kerámia, kő, patics és állatcsont került elő. A cölöphelyek leletet nem tartalmaztak.

A házverem leletei:

1. *Edény kúpos nyaktöredéke*. Barna színű, homokkal és kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált (3. kép 6). H.: 10,3 cm, v.: 0,7 cm. MFM ltsz.: 2013.1.949.

2. *Sütőharang oldaltöredéke*. Kívül szürkésbarna, belül vörösesbarna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, durva felületű, vastag falú (3. kép 5). H.: 8,9 cm, v.: 1,7 cm. MFM ltsz.: 2013.1.950.

3. *Sütőharang kisebb, félbetört oldaltöredéke*. Barna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált. H.: 4,9 cm, v.: 1,2 cm. MFM ltsz.: 2013.1.953.

4. *Sütőharang íves fültöredéke*. Fekete foltos barna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú. Átmetszete lapított, trapézos. Pereme lapított. Sz.: 5 cm, m.: 4 cm. MFM ltsz.: 2013.1.963.

5. *Edény oldaltöredékei* (8 db). Világosbarna színű, koromfoltos, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált. H.: 2,7–8,4 cm, v.: 0,9–1,1 cm. MFM ltsz.: 2013.1.951.

6. *Edény oldaltöredékei*. Szürkésbarna színű (4 db), kívül téglavörös, belül világosbarna színű (1 db), kívül tojásfehér, belül fekete színű (1 db), kívül szürkésbarna, belül fekete és világosbarna színű (6 db), kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált. H.: 2,9–9,1 cm, v.: 0,8–1,3 cm. MFM ltsz.: 2013.1.956–960.

7. *Edény oldal- és aljtöredéke*. Kívül vörösesbarna, belül szürke színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált. Az alj enyhén profilált, kerek formájú, lapos. H.: 8,9 cm, v.: 0,9 cm, fátm.: 15 cm. MFM ltsz.: 2013.1.961.

8. *Edény aljtöredéke*. Kívül-belül barna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú, nagyméretű. Az alj formája kerek, lapos, vastag falú. H.: 12,5 cm, v.: 1,5 cm, fátm.: 15 cm. MFM ltsz.: 2013.1.962.

9. *Edény lapos aljtöredéke*. Kívül világosbarna, belül szürkésbarna színű, homokkal és kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált. H.: 4,2 cm, v.: 1 cm. MFM ltsz.: 2013.1.952.

10. *Edény lapos aljtöredéke*. Szürkésbarna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált. H.: 6,3 cm, fátm.: 14 cm, v.: 1,7 cm. MFM ltsz.: 2013.1.964.

11. *Fenőkövek töredékei* (5 db). Szürke színű kő (homokkő?). Átmetszetük valószínűleg téglalap alakú lehetett. Oldalaik simára csiszoltak. H.: 3,3–6,2 cm, v.: 2,7–3,1 cm, s.: 185 g. MFM ltsz.: 2013.1.4487.

12. *Kódarab*. Fekete színű. H.: 5,7 cm, s.: 65 g. MFM ltsz.: 2013.1.4488.

13. *Kódarab* (csillámpala?). Sötétzürke színű. H.: 7,2 cm, s.: 70 g. MFM ltsz.: 2013.1.4489.

14. *Patocsok és tapasztás töredékei* (4 db). Vörös színű, amorf formájú, növényi lenyomatos, koromfoltos. S.: 40 g. MFM ltsz.: 2013.1.4624.

15. *Tarnaméra-típusú nagyszíjvég* (3. kép 2). Bronzlemezről préselt. Formája lekerekített végű téglalap, széle három oldalról peremesen visszahajló. Felületén pontsorral övezett geometrikus díszek, közepén koncentrikus körökben egyenlő szárú kereszt. A szíjvég egyenes felső végének közepén kerek formájú, rögzítést szolgáló áttörés (átm.: 0,3 cm). H.: 5,4 cm, sz.: 2,4 cm, szegecs furatának átm.: 0,3 cm. MFM ltsz.: 2013.1.4809.

16. *Orsókarika*. Szürke szarmata edényoldalból faragott ép röpsúly (3. kép 8). Ovális, törésfelületének egyik fele simára csiszolt. Vaskos, hombárszerű edény oldalából készült. Középen 0,5 cm átmérőjű, egyik oldalán tölcséresen kiszélesedő furat található. Állaga: 1 db. Méretek: h.: 6,5 cm, sz.: 5,5 cm, v.: 1 cm. S.: 70 g. MFM ltsz.: 2013.1.946.

17. *Szürke díszkerámia töredékei*. Soványítás nélkül, gyorskorongon készült. Külső oldalán a felületet lapos késsel faragták, simították el. A belső oldalon korongnyomok vannak (3. kép 3–4). Állaga: 2 db. Méretek: h.: 4,2–6,6 cm; v.: 0,5–0,7 cm. S.: 32 g. MFM ltsz.: 2013.1.947.

230. ház (2. kép 3, 5; 4. kép 1)

Részei: SNR 459: házverem, SNR 474: cölöphely, SNR 495: cölöphely.

Méretek, tájolás: h.: 324 cm, sz.: 242 cm, m.: 43 cm. T.: K–Ny.

Szabályos téglalap alakú, lekerekített sarkú gödörház, amely kissé szabálytalan, agyagos-humuszos foltként jelentkezett. Oldalai meredeken estek a lapos padlósínt irányában. A ház keleti harmadában ezen a szinten keményre taposott, 1–2 cm vastag réteget figyeltünk meg. A rövidebbik keleti és nyugati oldalak közepén egy-egy cölöphely volt. A betöltésből kézzel formált kerámia, patics és állatcsont került elő. Anyaga részben keveredett a később ráasott, szabadban álló kemence tűzterének (SNR 490) betöltésében található avar leletekkel. A cölöphelyek leletet nem tartalmaztak.

A házverem leletanyaga (SNR 459):

1. *Edények oldaltöredékei egy lapos aljtöredékekkel* (5 db). Kívül és belül fekete foltos barna színű, homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, vastag falú, kézzel formált. H.: 3,7–10,2 cm, v.: 0,9–1,6 cm. MFM ltsz.: 2013.1.930.

2. *Edény aljtöredéke*. Világosbarna színű, kerámiazúzalékkal soványított, vastag falú, kézzel formált. Az alj formája kerek, lapos. H.: 6,1 cm, v.: 1,4 cm, fátm.: 15 cm. MFM ltsz.: 2013.1.931.

3. *Edények perem- és oldaltöredékei* (2 db). Barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú. Az egyik töredék sütőharang peremtöredéke. A vöröses színű belső oldal durván, a kívül világosbarna színű oldal jobban simított. A perem szögletesen simított. H.: 6,4–8,8 cm, v.: 1,2–1,6 cm. MFM ltsz.: 2013.1.932.

4. *Paticstöredékek* (2 db). Vörös színű, amorf formájú, növényi lenyomat. MFM ltsz.: 2013.1.4620.

242. kemence (3. kép 3; 4. kép 2)

Részei: SNR 490: kemence munkagödör, SNR 458: kemence tűztér, SNR 504: sütőfelület.

Méretek, tájolás: h.: 380 cm, sz.: 140–170 cm, m.: 36–40 cm. T.: É–D.

A kemence vörös színű, ovális gyűrűként jelentkező foltja és a hozzá tartozó előtérgödör kormos, paticsos foltja a mai felszín alatt 60–66 cm mélyen rajzolódott ki a 230. ház keleti felében. A ház és a kemence betöltése eltérő színű foltként jelentkezett. A ház vermét kitöltő barna talaj alapszínéhez képest a kemence előterének sötétebb tónusú, kormosabb, ovális foltja felülrétegezte a ház foltját. A kemence szájának vonalában már a foltban feltűnt egy sárga agyagos, a talajviszonyokhoz mérten oda nem illő sáv, amely a későbbi rábontáskor masszív, sárga agyagból rakott, 60 cm hosszú, 10 cm széles és 20 cm magas tapasztásnak bizonyult. A tapasztás egyfajta épített gátként húzódott keresztben a kemence tűztere és az előtér munkagödre között. A tűztér felőli oldala át volt égve. A kemence előterének alja nem mélyedt le a korábbi ház padlósíntjének mélységéig, annál 5 cm-rel magasabban végződött. Ez a kemence szájrésze előtt jól követhetően megmaradt. Az előtérgödör szív alakú lehetett, északon 140 cm-re vállasan kiszélesedő. A déli oldalon csaknem a házverem oldalfaláig érhetett a széle. A hozzá északról kapcsolódó, ovális tűztér nagy részét a humuszrétegbe vájták, így az a szántás során elpusztult. A ke-

mence boltozatának fala a szántáshatár közelsége miatt alig 10 cm magasan maradt meg. A 2–3 cm vastagon átégett, teljesen lapos, ovális alakú, 110 cm hosszú és 160 cm széles sütőfelület feletti tűztér rétege gazdag volt leletekben. A sütőfelületbe nem tapasztottak edény- vagy állatcsonttöredékeket. Mivel az objektumhatárok pontos megállapítása az érintkezési pontokon nem volt egyértelmű, a bontás során a ház és a kemence előterének anyaga részben keveredett egymással.

A tűztér leletei (SNR 458):

1. *Lapos tál teljes profilú perem-, oldal- és aljtöredéke* (4. kép 2). Sötétbarna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, ferdén kihajló falú. A perem lekerekített, az oldalfal egyenesen, a lapos alj irányában vastagodó. Az alj formája kerek és lapos. Pátm.: 30 cm, fátm.: ~25 cm, m.: 10,7 cm. Becsült űrmérték: 6,8 liter. MFM ltsz.: 2013.1.965.

2. *Edény perem- és oldaltöredéke* (4. kép 3). Sötétbarna színű, fekete foltos, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált. Pereme alacsony, íveltén kihajló, lekerekített szélű. A nyak és a váll tagolatlan, kúpos. H.: 11 cm, v.: 0,8 cm, pátm.: 15 cm. MFM ltsz.: 2013.1.966.

3. *Edény perem- és nyaktöredéke* (4. kép 6). Barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált. A tölcseresen kihajló perem lekerekített szélű. H.: 6,3 cm, v.: 0,9 cm, pátm.: 15 cm. MFM ltsz.: 2013.1.967.

4. *Sütőharang belső részének oldaltöredéke*. Világosbarna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, durván simított felületű. H.: 4,7 cm, v.: 0,9 cm. MFM ltsz.: 2013.1.968.

5. Világosbarna (1 db), vörös foltos szürke (1 db), kívül sötétbarna, belül világosbarna és fekete színű (2 db), kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, durva felületű *edények oldaltöredékei*. H.: 3,7–4,7 cm, v.: 0,8–0,9 cm. MFM ltsz.: 2013.1.967–970.

6. *Edények oldal- és aljtöredékei*. Kívül barna, belül fekete (1 db), világosbarna színű (1 db), kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú. Az alj formája kerek, lapos. H.: 5,2–7,1 cm, v.: 1,4–1,7 cm. MFM ltsz.: 2013.1.971–972.

7. *Paticsdarabok* (3 db). Vörös színű, amorf formájú, növényi lenyomat, koromfoltos. MFM ltsz.: 2013.1.4625.

A munkagödör és a ház kevert leletei (SNR 490–459):

1. *Edény oldaltöredéke*. Kívül-belül barna színű, homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú. H.: 3,5 cm, v.: 1,4 cm. MFM ltsz.: 2013.1.975.

2. *Edény perem- és nyaktöredéke* (4. kép 7). Fekete foltos barna színű, durva szemű kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált. Pereme alacsony, tölcseresen kihajló, lekerekített végű. Nyakvonala és vállvonala ívelt. H.: 10,2 cm, v.: 0,7 cm. MFM ltsz.: 2013.1.976.

3. *Tál egyenes peremtöredéke*. Kívül sötétbarna, belül világosbarna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, tölcseresen kihajló falú, lapos. A peremszél lekerekített (a 2013.1.965. sz. tálhoz tartozik). H.: 4,3 cm, v.: 1 cm. MFM ltsz.: 2013.1.977.

4. *Edény perem- és oldaltöredékei* (2 db). Szürkésbarna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, A peremszél kihajló, lekerekített végű. H.: 3,8–4,1 cm, v.: 0,9–1 cm. MFM ltsz.: 2013.1.978.

5. *Sütőharangok perem- és oldaltöredékei* (8 db). Kívül sötétbarna, belül világos vörösesbarna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú. Pereme egyenesre levágott végű (4. kép 4–5). H.: 4,6–10,7 cm, v.: 1,3–2,2 cm, pátm.: ~30 cm. MFM ltsz.: 2013.1.979.

6. *Vaskos falú sütőharang fültöredékei* (2 db). Barna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú, ovális átmetszetű. A perem kihajló. H.: 4,1–4,6 cm, v.: 1,4–1,6 cm. MFM ltsz.: 2013.1.980.

7. *Edények oldaltöredékei*. Kívül-belül barnás-fekete színű (3 db), homokkal soványított, kézzel formált. H.: 3,6–4,6 cm, v.: 0,8–1 cm. MFM ltsz.: 2013.1.981.

8. *Edények és egy sütőharang oldaltöredékei*. Szürkésbarna színű (3 db), sötétbarna (8 db), kívül szürkésbarna, belül sötétbarna (3 db), kívül vörösesbarna, belül sötétbarna és fekete színű (3 db), kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, valamint egy belül vöröses, kívül barna színű (sütőharang). H.: 2,9–7,9 cm, v.: 0,6–1,4 cm. MFM ltsz.: 2013.1.982–984.

9. *Edények oldal- és aljtöredékei* (7 db). Világosbarna színű, durva szemű kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált. Az alj lapos. H.: 2,7–7,6 cm, v.: 0,8–1,7 cm. MFM ltsz.: 2013.1.985.

10. *Edények oldal- és aljtöredékei* (2 db). Világosbarna és fekete színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú, belül durván, kívül jobban eldolgozott

felületű. H.: 9,7–10,3 cm, v.: 1,1–1,3 cm, fátm.: 12 cm. MFM ltsz.: 2013.1.987–988.

11. *Edény oldal- és aljtöredéke*. Világosbarna színű, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, vastag falú, durva felületű. Az alj enyhén kiszélesedő. Fenék átm.: 12 cm, v.: 1,2 cm. MFM ltsz.: 2013.1.989.

12. *Edény oldal- és aljtöredéke*. Világosbarna színű, homokkal soványított, kézzel formált. Az alj kerek formájú, lapos. H.: 4,2 cm, v.: 0,9 cm. MFM ltsz.: 2013.1.990.

13. *Patics és tapasztás töredékei* (8 db). Vörös színű, amorf formájú, koromfoltos. S.: 155 g. MFM ltsz.: 2013.1.4626.

SNR 255 újkori árok avar leletei

A 242. kemencétől 10 méterre délnyugatra feltárt, L alakú újkori kerítőárokban négy avar kori kerámiatöredék feküdt újkori leletek társaságában.

1. *Sütőharang peremtöredéke*. Szürke foltos barna színű, kerámiaüzalékkal és némi szerves anyaggal soványított. A perem széle laposra nyomott. H.: 5,5 cm, v.: 1,7 cm. MFM ltsz.: 2013.1.4213.

2. *Edények oldaltöredékei*. Kívül barna, belül szürke színű, kerámiaüzalékkal és némi szerves anyaggal soványított. H.: 3,3–5,5 cm, v.: 1 cm. MFM ltsz.: 2013.1.4211–4212.

IRODALOM

BÁLINT, CSANÁD

- 1991 Die spätaawarenzeitlichen Siedlungen von Eperjes (Kom. Csongrád). *Varia Archaeologica Hungarica* 4. Budapest.

BALOGH CSILLA

- 2002 Kiskunfélegyháza, Pap-dűlő. In: Kisfaludi J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2001.* (Archaeological Investigations in Hungary 2001). Budapest, 227–228.

BENEDEK ANDRÁS-PÓPITY DÁNIEL

- 2010 Késő avar kori településrészlet Szeged-Fertő, Jójárt-tanya területéről (Spätaawarenzeitliches Siedlungsfragment in Szeged-Fertő, Jójárt-tanya). In: Lőrinczy G. (szerk.): *Pusztaszertől Algyőig. Régészeti lelőhelyek és leletek egy gázvezeték nyomvonalának Csongrád megyei szakaszán.* Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monumenta Archaeologica (Szeged) 2, 193–209.

BÓNA ISTVÁN

- 1973 VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban (Awarische Siedlungen aus dem 7. Jahrhundert und ein ungarisches Dorf aus der Arpadenzeit – 11.–13. Jh. – in Dunaújváros). *Fontes Archaeologica Hungarica* 4. Budapest.
- 1984 A népvándorlaskor és a korai középkor története Magyarországon. In: Bartha A. (szerk.): *Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig.* I. Budapest, 265–373.

CSALLÁNY DEZSŐ

- 1940 Korai avar edények Magyarországon. *Dolgozatok (Szeged)* 16, 118–133.

ERDÉLYI ISTVÁN

- 1958 A jánoshidai avar temető. *Régészeti Füzetek (Budapest)* Ser. II-1.

FETTICH NÁNDOR

- 1926 Az avarkori műipar Magyarországon. *Das awarenzeitliche Kunstgewerbe in Ungarn.* *Archaeologica Hungarica* 1. Budapest.

FIEDLER, UWE

- 1994 Zur Datierung der Siedlungen der Awaren und Ungarn nach der Landnahme. Ein Beitrag zur Zuordnung der Siedlung von Eperjes. *Zeitschrift für Archaeologie (Berlin)* 28, 307–352.

FODOR ISTVÁN

- 2006 A magyar gazdálkodás változásai a 10. században. In: Fodor I. (szerk.): *A fénylő középkor. Tanulmányok Kovalovszki Júlia tiszteletére.* Budapest–Békéscsaba, 13–33.

- 2012 Avar kori lakóházak Hajdúnánáson (Awarenzeitliche Grubenhäuser in Hajdúnánás). In: Vida T. (szerk./ed.): *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére. Archaeological Studies in Honour of Éva Garam*. Budapest, 709–720.
- FODOR LÁSZLÓ–VIDA TIVADAR
2013 Kora avar kori temetőrészlet Szihalom-Budaszögről (An Early Avar period cemetery at Szihalom-Budaszög). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 138, 157–173.
- FÜLÖP GYULA
1981 Avarkori kemence Kálóz-Nagyhörcsökön (Backofen aus der Awarenzeit in Kálóz-Nagyhörcsök). *Alba Regia* (Székesfehérvár) 19, 251–258.
- GARAM ÉVA
1981 VIII–IX. századi telepnyom Tiszafüred határában (Siedlungsspur aus dem 8.–9. Jh. in der Gemarkung von Tiszafüred). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Budapest) 137–147.
1995 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. In: Kiss, A.–Garam, É. (eds): *Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 3*. Budapest.
2001 Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts. *Monumenta Avarorum Archaeologica* 5. Budapest.
- GULYÁS GYÖNGYI
2009 Szeged-Tápé, 86. sz. kútkörzet. In: Kisfaludi J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2008* (Archaeological Investigations in Hungary 2008). Budapest, 286–287.
- HAJNAL ZSUZSANNA
2003 Mécsesek a kölked-feketekapui avar telepről (Öllampen aus der Awarensiedlung Kölked-Feketekapu). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 128, 177–209.
2005 Késő antik jellegű kerámia a kölked-feketekapui avar kori telepről (Keramik spätantiken Charakters aus der awarenzeitlichen Siedlung Kölked-Feketekapu). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Budapest) 437–480.
2008 Adatok az avar kori cserépbográcsok és sütőharangok időrendjéhez (Angaben zur Chronologie der awarenzeitlichen Tonkessel und Backglocken). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Budapest) 267–293.
2009 Házak a kölked-feketekapui avar kori telepen (Häuser in der awarenzeitlichen Siedlung Kölked-Feketekapu). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 134, 91–116.
2013 Kora avar kori pecsételt díszű kerámia Kölleden (Frühawarenzeitliche stempelverzierte Keramik in Kölked). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 138, 175–211.
- HEROLD, HAJNALKA
2004 Die frühmittelalterlichen Siedlungen von Örménykút 54. *Varia Archaeologica Hungarica* 14. Budapest.
- HOREDT, KURT
1979 Morești. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen. Bonn.
- IVANIŠEVIĆ, VUJADIN–BUGARSKI, IVAN
2008 Western Banat during the Great Migration Period. In: *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period*. Lublin, 39–61.
- KISS, ATTILA
1979 Das Gräberfeld und die Siedlung der awarenzeitlichen germanischen Bevölkerung von Kölked. *Folia Archaeologica* (Budapest) 30, 185–192.
- KOVALOVSKI JÚLIA
1975 Előzetes jelentés a dobozi Árpád-kori falufeltárásról 1962–1974 (Vorbericht über die Ausgrabungen im arpadenzeitlichen Dorf bei Doboz). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 102, 104–223.
- LŐRINCZY GÁBOR
1998 Kelet-európai népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében (Osteuropäische Steppenbevölkerung im 6. und 7. Jahrhundert im Karpatenbecken). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* (Szeged) 4, 343–372.
- MADARAS LÁSZLÓ
1982 Jászberény–Réti földek (Szolnok megye). *Régészeti Füzetek* (Budapest) Ser. I. No. 35, 68.
1986 Az avar kori településkutatás néhány újabb eredménye az Alföld központi területein (New results in setting-research of the Avar period in the centre of the Great Hungarian Plan). In: Novák L.–Selmeczi L. (szerk.): *Falvak, mezővárosok az Alföldön. Arany János Múzeum Közleményei* (Nagykőrös) 4, 33–65.
2000 Avar kori településrészlet Szentest határában. Leletmentés a 451. sz. út Szentest elkerülő szakaszán (Ein awarenzeitliches Siedlungsdetail in der Gemarkung von Szentest. Rettungsgrabung auf dem Umleitungsweg 451 bei Szentest). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* (Szeged) 6, 237–262.
2012 Avar kori település Törökszentmiklós határában (Die awarenzeitliche Siedlung in der Gemarkung von Törökszentmiklós) In: Vida T. (szerk.): *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére* (Archaeological Studies in Honour of Éva Garam). Budapest, 721–731.

- MRT 8
1989 Jankovich B. D.–Makkay J.–Szőke B. M.: A szarvasi járás. Magyarország Régészeti Topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája. Torma I. (szerk.). Budapest.
- MRT 10
1998 Jankovich B. D.–Medgyesi P.–Nikolin E.–Sztalmári I.–Torma I.: Békés és Békéscsaba környéke. Magyarország Régészeti Topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája. Torma I. (szerk.). Budapest.
- ROSNER GYULA
1979 Avar kerámiaközpont Szekszárd környékén (Keramisches Zentrum der Awaren in der Umgebung von Szekszárd). Szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 8/9, 97–108.
- RÓZSA ZOLTÁN–T. BIRÓ KATALIN–TUGYA BEÁTA
2011 Avar kori teleprészlet Orosháza határában (OH. 13. lelőhely – Békés megye). In: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. (szerk.): Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében. Debrecen, 93–146.
- SALAMON, ÁGNES–SEBESTYÉN, KÁROLY
1995 The Szeged-Kundomb Cemetery. In: Madaras L. (Hrsg.): Das awarische Corpus. Beihefte IV. Debrecen–Budapest.
- ŠALKOVSKÝ, PETER
2011 Das frühmittelalterliche Dorf im Karpatenbecken. In: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. (szerk.): Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében. Debrecen, 419–450.
- SOMOGYVÁRI ÁGNES
2009 Nemesnádudvar, Sziget-Kaszáló. In: Kisfaludi J. (szerk.): Régészeti Kutatások Magyarországon 2008 (Archaeological Investigations in Hungary 2008). Budapest, 293.
- SZABÓ JÁNOS GYÖZŐ
1965 Az egri múzeum avarkori emlékei. I. Kora avarkori sírleletek Tarnaméráról (Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger. I. Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Tarnaméra). Egeri Múzeum Évkönyve (Eger) 3, 29–53.
- SZATMÁRI SAROLTA
1984 Avar temető- és telepásztás Tatabánya-Alsógalla mellett (Awarische Gräberfeld- und Siedlungsausgrabung bei Tatabánya-Alsógalla). Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve (Szolnok) (1982–83) 67–79.
- SZENTPÉTERI, JÓZSEF (Hrsg.)
2002 Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Varia Archaeologica Hungarica 13/2. Budapest.
- SZŐKE BÉLA MIKLÓS
1992 7. és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán (Siedlungsreste aus dem 7. und 9. Jh. in Nagykanizsa, SW-Ungarn). Zalai Múzeum (Zalaegerszeg) 4, 129–167.
- TAKÁCS, MIKLÓS
2002 Der Hausbau in Ungarn vom 2. bis zum 13. Jahrhundert n. Chr. – Ein Zeitalter einheitlicher Grubenhäuser? (The houses of village-like settlements in Hungary of the 2nd–13th centuries A.D. – A period of uniform huts with sunken floors?). In: Klapště, J. (ed.): The rural house from the migration period to the oldest still standing buildings. Ruralia IV. Bad Bederkesa 2001. Památky Archeologické – Supplementum 15. Prague, 272–290.
- TAKÁCS MIKLÓS–VADAY ANDREA
2012 A Kompolt-Kistértanyai kézzel formált és utánkorongolt cserépbográcsok (Die handgeformten und nachgedrehten Tonkessel von Kompolt-Kistértanya). In: Vida T. (szerk.): Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére (Archaeological Studies in Honour of Éva Garam). Budapest, 743–769.
- TÖRÖK GYULA
1984 Avarkori temető Csengelén – Szeged–Csengele-Fekete halom (Awarenzeitliches Gräberfeld in Csengele – Szeged–Csengele-Fekete halom). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged), 43–62.
- TRIFUNOVIĆ, STANKO
2000 Istraživački radovi i rasprave nasela limiganta i slovena u Banatu i Bačkoj. Glasnik Srpsko arheološko društvo (Beograd) 15–16, 1999–2000.
- TRUGLY SÁNDOR
1996 A komáromi avar telep (Die awarische Siedlung von Komárom/Komárno). Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest) 125–150.
- VADAY ANDREA
1999 Az avar kori telep. In: Petercsák T.–Szabó J. J. (szerk.): Kompolt-Kistért. Újkőkori, bronzkori, szarmata és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3-as autópálya nyomvonalán (A Neolithic, Bronze Age, Sarmatian and Avar site rescue excavation at the M3 motorway). Eger, 233–253.

VIDA TIVADAR

- 1991a Újabb adatok az avar kori „fekete kerámia” és a korongolatlan cserépbográcsok kérdéséhez (Weitere Angaben zur Frage der awarenzeitlichen „schwarzen Keramik” und der handgeformten Tonkessel). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged) 1984/1985-2, 385–400.
- 1991b Chronologie und Verbreitung einiger awarenzeitlicher Keramiktypen. *Antaeus Communicationes ex Instituto Archaeologico Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 19–20, 131–144.
- 1996 Avar period settlement remains and graves at the site of Gyoma 133. In: Bökönyi S. (ed.): *Cultural and Landscape Changes in South-East Hungary II. Prehistoric, Roman Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133* (Békés County Microregion). *Archaeolingua* 5. Budapest, 323–364.
- 1999 Die awarenzeitliche Keramik I (6.–7. Jh.). *Varia Archaeologica Hungarica* 8. Budapest.
- 2009 „... Kérték, hogy Pannóniában lakhassanak”. Az avarok letelepedése. In: Anders A.–Szabó M.–Raczky P. (szerk.): *Régészeti dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*. Budapest, 105–123.
- 2011 Sütőharangok és sütőfedők. Régészeti adatok Dél- és Közép-Európa étkezési kultúrájához. In: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. (szerk.): *Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében*. Debrecen, 701–817.

WILHELM GÁBOR

- 2010 Késő avar kori településrészlet és temetkezés Kiskundorozsma határában (Spätawarenzeitliches Siedlungsfragment und Bestattung in der Gemarkung von Kiskundorozsma). In: Lőrinczy G. (szerk.): *Pusztaszertől Algyőig. Régészeti lelőhelyek és leletek egy gázvezeték nyomvonalának Csongrád megyei szakaszán*. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monumenta Archaeologica (Szeged) 2, 211–229.

ZÁBOJNÍK, JOZEF

- 1988 On the problems of settlements of the Avar Khaganate period in Slovakia (K problematike sídlisk z obdobia avarského kaganátu na Slovensku). *Archeologické rozhledy* (Praha) 40, 401–437, 480.

**AWARENZEITLICHER SIEDLUNGSTEIL VON CSANÁDPALOTA-ORSZÁGHATÁR
DIE FRAGE DER IDENTIFIKATION DER SIEDLUNGEN DES 7. JAHRHUNDERTS
IN DER TIEFEBENE**

DÁNIEL PÓPITY

Der Artikel beschreibt einen neuerlich entdeckten awarenzeitlichen Siedlungsteil neben Csanádpalota bzw. beschäftigt sich mit der Identifikation der Siedlungen des 7. Jahrhunderts. Während dieser Siedlungshorizont in Transdanubien schon umgeschrieben worden war, fehlen bisher die Aufnahme und die Umschreibung der Fundorte in der Tiefebene. Der Verfasser analysiert diesen frühen Siedlungshorizont auf Grund der erreichbaren topographischen und besonders der authentischen Ausgrabungsdaten. Der Vergleich und die Auswertung der Daten machen auf das Problem der Datierung der einzelnen Keramiktypen aufmerksam. Für die Identifizierung der früh- und mittelawarenzeitlichen Sied-

lungen sind unter den aus Siedlungsobjekten stammenden Gegenständen diejenige von Bedeutung, die nicht aus Keramik, sondern aus Metall oder Knochen gemacht worden sind. Der Fundort Csanádpalota-Staatsgrenze ist in dieser Hinsicht sehr wichtig, da es hier auch ein Gürtelbeschlag vom Typ Tarnaméra ans Licht gekommen ist. Durch diesen Fundort – ähnlich wie durch den awarenzeitlichen Siedlungsteil von Hajdúnánás–Verestengerjárás, der früher schon publiziert wurde – nimmt die Zahl der awarischen Siedlungen des 7. Jahrhunderts zu, wenn wir den Datierungswert der in den Siedlungen gefundenen Metallgegenstände akzeptieren.